

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

Diplomová práce

Bc. Lucie Fajkusová

**Problematika cen knih v 16. a 17. století na
základě analýzy katalogu Jakuba K. Praetoria**

Book prices in 16th and 17th centuries based on an
analysis of the catalogue written by Jakub K.
Praetorius

Ráda bych poděkovala především svému vedoucímu doc. Jindřichu Markovi, Ph.D. za odborné a trpělivé vedení, dále paní PhDr. Lence Veselé, Ph.D., díky jejíž dlouholeté práci ve věci Švédské knižní kořisti mohla tato práce vůbec vzniknout.

Též bych ráda poděkovala Bc. Štěpánovi Badymu a Bc. et Bc. Miroslavovi Igazovi za pomoc se čtením řeckých a německých zápisů, a též všem, co mě během psaní podporovali psychicky i finančně.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 13. 4. 2023

Bc. Lucie Fajkusová

Abstrakt

Tato diplomová práce se věnuje v českých zemích málo probádané problematice cen knih v 16. a 17. století. Teoretické poznatky z především cizojazyčné literatury zde jsou propojeny se specifickým prostředím tehdejších českých zemí. Následně je v teoretické části představen samotný Jakub Konrád Praetorius z Perlenberka, jehož knihovna skončila jako součást švédské knižní kořisti mimo hranice českých zemí a podstatná část tohoto knižního celku se nedochovala. V národní knihovně ve Stockholmu však byl objeven a zdigitalizován ucelený a precizní rukopisný katalog psaný samotným Praetoriem, v němž jsou kromě roku vydání, autora, názvu a formátu uvedeny u většiny knih i jejich ceny. Výzkumná část tedy bude věnována obsahově-formální analýze této unikátní památky, s důrazem na uvedené ceny knih a zkoumání souvislosti ceny s rokem vydání, místem vydání, knižním formátem a knižní vazbou.

Klíčová slova

cena knihy, knižní trh, Jakub Konrád Praetorius, staré tisky, švédská knižní kořist, raný novověk

Počet znaků: 120 718

Abstract

This master thesis is focused on the book price in 16th and 17th century Bohemia, a subject which has been mostly neglected so far. It tries to find a connection between previous research from abroad and the specific situation of early-modern Bohemia. It focuses on Jakub Konrád Praetorius of Perlenberg, whose private book collection has become a part of the Swedish war booty and thus only a small part of the collection has survived until today. However, a handwritten catalogue of Praetorius's collection was found and digitised in the National Library of Stockholm. This catalogue contains not only the year of printing, author's name and book format but most importantly the price, though not in all cases. This work analyses this unique catalogue formally and contentually with the book price as the main interest, especially while trying to find a connection between the price and the attributes such as year of printing, place of origin, book format and the binding.

Keywords

book price, book market, Jakub Konrad Praetorius, early printed books, Swedish war booty, early modern era

Obsah

1. Úvod	1
2. Ceny knih jako výzkumné téma	3
2.1. Ceny knih ve středověku	7
2.2. Vývoj ceny knihy v raném novověku	10
2.2.1. Politická a náboženská situace v Evropě	13
3. Ekonomický, politický a náboženský vývoj českých zemí	15
3.1. Hospodářství před Bílou horou	17
3.2. Knižní kultura předbělohorské doby	19
4. Jakub Konrád Praetorius a jeho knihovna	21
4.1. Rozsah knihovny	24
4.2. Knižní vazby	26
4.3. Obsahová skladba	28
4.4. Osudy knihovny	31
5. Výzkum cen zapsaných v katalogu Praetoriovy knihovny.....	33
5.1. Metodika	36
5.2. Rozdělení cen do kategorií	38
5.2.1. Rukopisy	39
5.3. Ceny knih a roky vydání	41
5.4. Ceny knih ve vztahu ke knižní vazbě	43
5.5. Místo vydání a cena knihy	46
5.6. Vliv formátu na cenu knihy	48
5.7. Srovnání s pozůstalostním inventářem	51
6. Závěr	53
7. Seznam pramenů a literatury	55
8. Seznam příloh	60

1. Úvod

Výzkum v oblasti knižní kultury se stále více snaží nevnímat produkci tiskáren či konkrétních soukromých či institucionálních knihoven jako izolovaný celek oddělený od společnosti a společenských událostí. Faktorů, které ovlivňovaly produkci i recepci knih, je mnoho a kromě čtenářských kompetencí, zájmu o kulturu či vzdělání a náboženských otázek je třeba zmínit i všudypřítomný faktor ekonomický, který dosud býval poněkud opomíjen, zvláště v českém odborném prostředí.

Tato diplomová práce se zabývá otázkou, co určovalo a ovlivňovalo cenu knihy. Jejím cílem je analyzovat, nakolik se do ceny knihy promítaly její fyzické atributy, především knižní vazba, stáří a knižní formát. Tuto analýzu umožnil unikátní katalog knihovny vzdělaného lékaře Jakuba Konráda Praetoria, který během předbělohorského období shromáždil úctyhodnou knihovnu a ve svém soupise si ke knihám připisoval ceny. A ačkoli není cena přisouzena všem knihám, přesto vzorek přes 1000 titulů umožňuje vyvození určitých závěrů.

Samotné analýze předchází shrnutí teorie k cenám knih, která se vrací až do období před prosazením knihtisku, který situaci výrazně změnil, neboť ceny unikátních středověkých rukopisů jsou bezesporu vyšší než sériově vyráběných knih, ačkoli zvláště ze začátku se vzhledově svým rukopisným předchůdkyním podobaly a např. výzdoba či knižní vazba mohly též cenu dost zvýšit. Dále se zaměřuji na období, kdy Praetorius žil, tedy mezi lety 1550 a 1620. A protože Praetoriové knihy pochází z celé Evropy, je třeba se zmínit i o situaci v jím nejvíce navštěvovaných oblastech – tedy Svaté říši římské, Francii a Itálii, neboť v každé z těchto oblastí byla trochu jiná politická a hospodářská situace, které se na knižní produkci a cenách knih mohly též výrazně podepsat.

Další kapitola je věnována situaci v českých zemích, která vykazovala určitá specifika oproti např. Svaté říši římské, především žánrově omezenější knihtiskařskou produkci a kulturní zaostávání. Situace se během 16. a 17. století postupně vylepšovala, ale zvláště vzdělanci si stále pořizovali své knihy v zahraničí, kde byla produkce na vyšší úrovni. Samotné osobě Jakuba Konráda Praetoria a následně jeho knihovně se věnuje další kapitola teoretické části.

Osoba Jakuba Konráda Praetoria je pro tuto diplomovou práci klíčová, neboť máme-li porozumět cenám knih, které si tento nobilitovaný lékař a milovník knih zapisoval do svého osobního katalogu, musíme se pokusit shromáždít veškeré dostupné informace o tomto sběrateli a cestovateli. Praetoriové a především jeho knihovně se na našem území věnovala

Pavčina Hamanová ve svém článku „*O vazbách a knihovně brněnského lékaře a cestovatele Jakuba Konráda Praetoria z Perlenberku*“ z roku 1978, a následně dvojice badatelů Hana Borovská a Tomáš Borovský, která vydala v periodiku „*Brno v minulosti a dnes*“ nejdřív přepis pozůstalostního inventáře v roce 2002 a v následujícím roce i komentář k tomuto inventáři.

Praetoriovi se též věnuje Otto Walde ve své knize „*Storhetstidens litterära krigsbyten. En kultur-historisk-bibliografisk studie*“, která vyšla ve švédské Uppsale v roce 1916 a kterou do češtiny přeložila Daniela Mrázová s komentářem Lenky Veselé, která se soustavně věnuje studiu švédské knižní kořisti.

Praetoriova osobní knihovna je unikátní sbírka na území českých zemí v tomto období. Jedná se o početný celek titulů pocházejících z mnoha měst Evropy a tematicky pestrých. V knihovně lze též nalézt různé typy knižní vazby, snad všechny existující knižní formáty; též z hlediska roků vydání se jedná o pestrý celek, neboť nejstarší Praetoriův titul pochází podle katalogu z r. 1216 a nejmladší z r. 1619.

Výzkum v této práci je založen právě na zpracování údajů z rukopisného katalogu Jakuba Konráda Praetoria. Data z katalogu byla pečlivě přepsána do tabulky, v níž byl zápis rozdělen na rok vydání, jméno autora, název titulu, knižní formát a cenu uvedenou ve zlatých rýnských a krejcarech. Jednalo se o celkem 2560 zápisů, z toho 1105 mělo u sebe zapsanou cenu, respektive 1086, odečteme-li rukopisy. Tituly s uvedenou cenou byly tituly rozděleny do přibližně stejně rozsáhlých kategorií podle rozsahu cen, a následně byly analyzovány jednotlivé atributy knih jak globálně pro celou knihovnu, tak v rámci jednotlivých kategorií. Atributy se zde myslí rok vydání, knižní vazba, místo vydání a formát. Jedná se tedy o obsahově-formální vícečetnou analýzu, neboť některé atributy jsou vyjádřeny čísly, jiné slovy. Výsledky této analýzy vyjádřené v procentech jsou následně interpretovány.

Poslední otázkou, kterou si tato práce klade, je účel Praetoriova precizně zpracovaného katalogu se zapsanými cenami, neboť katalogizační praxe předbělohorské doby – respektive pouze její dochovaná část – většinou knihy třídí jiným způsobem, než je pouze abecední soupis dle příjmení autora či názvu díla. A ačkoli zde je téměř nemožné získat jasnou odpověď, představuji tezi, že tento katalog Praetorius zpracoval právě s vědomím, že jeho sbírka má určitou peněžní hodnotu a že by se tedy aspoň část mohla prodat či alespoň pomoci potomkům v prodeji určitým zafixováním ceny.

Je možné nicméně skutečnost interpretovat jinak, neboť vzhledem k tomu, že katalog s cenami začal již vznikat kolem r. 1600, je otázka, zda měl skutečně plnit funkci jakéhosi nabídkového seznamu. Též je zvláštní vyšší počet knih, u nichž cena uvedená není a je otázka, zda je tomu tak proto, že si Praetorius myslel, že by knihy neprodal (např. z důvodu opotřebování), nebo zda šlo právě o knihy, kterých si cenil nejvíce a nechtěl je prodávat. Je totiž pravděpodobné, že Praetorius během svého života nežil ve finanční tísní, což může dokázat i pozůstalostní inventář, v němž jsou mimo knihy zanesené i další cenné položky, např. sbírka mincí či vybavení domu. Pravděpodobně tedy nebyl donucen knihy prodávat z důvodu finanční tísně. Je tedy otázka, s jakým úmyslem Praetorius zapisoval ceny do svého katalogu a zda se řídil realitou (např. za kolik danou knihu koupil), či zda šlo především o jeho vlastní ocenění.

Ať už byl skutečný účel katalogu jakýkoli, díky pozůstalostnímu inventáři lze zjistit, zda se mu skutečně podařilo aspoň některé knihy prodat, neboť díky poměrně preciznímu rozepsání titulů v inventáři lze většinu knih identifikovat. Toto srovnání může pouze podpořit tezi o zamýšleném prodeji minimálně části Praetoriovy knihovny.

2. Ceny knih jako výzkumné téma

Knihy jsou objektem, jehož výrobní proces má několik různých fází, od shromáždění materiálu přes vytištění textu (či jeho opsání v případě rukopisů) až po svázání. Jako výtvar lidské práce má tedy každá z knih svoji cenu. Cena je nejjednodušeji hodnota zboží vyjádřena penězi.

Cena, jak ji chápeme dnes, v sobě podle Holmana (2016) nese hned několik důležitých funkcí – informační, motivační a alokační. Z výše ceny dokážeme vyčíst mnohé např. o tom, jestli je některá surovina méně dostupná, a tedy dražší, či jaká je poptávka po zboží. Díky tomu jsme také motivováni, abychom pro svůj vlastní prospěch na informace obsažené v ceně nějak reagovali – buď jako spotřebitelé přešli na levnější zboží, nebo jako výrobci přizpůsobili svůj výrobní proces. A právě díky změnám v ceně se různě realokují pracovní síly a kapitál. (Holman, 2016, s. 14 – 17)

Vztáhneme-li tuto teorii na knižní produkci, je třeba vzít v úvahu zvláště její materiální stránku. Podle elektronické verze *Encyklopedie knihy* jde především o psací látku, tedy papír či pergamen (při použití pergamenu mohly být náklady až dvacetkrát vyšší), počet potištěných archů, formát, náročnost sazby, dekor, ilustrace (zvláště tisk z hloubky mohl cenu hodně navýšit), a též knižní vazba, ačkoli tu si v raném novověku zpravidla pořizoval až vlastník. (Voit, 2022a)

Tištěná kniha, zvláště v období, jemuž se tato práce věnuje (16. století a začátek 17. století), je výsledkem kombinace sériové výroby (tedy knihtisku) a ruční práce (ilustrace, knižní vazba), je tedy třeba vzít v úvahu oba tyto aspekty. Nelze ji zařadit ani do kategorie základních surovin (jako např. pšenice, sůl), ani jednoznačně do kategorie uměleckých děl, která jsou jedinečná, ačkoli zde se mohou objevovat výjimky. (Ammanati, 2017a, s. 3, 4)

Je třeba se trochu podrobněji podívat na postavení knihy jako předmětu obchodu, jak nám radí Ammanati (2017b, s. 3). Raně novověká tištěná kniha byla nejprve sériovým výrobkem, který byl učiněn unikátním až ve chvíli, kdy si ho majitel nechal svázat či jinak upravit podle svých osobních preferencí. Na rozdíl od potravin není kniha produktem bezpodmínečně nutným k životu a od středověku představovala symbol vyššího vzdělání či postavení, i když se během novověku okruh zájemců o knihy značně rozšířil a podle Peška (1993, s. 76 a 79) již od sedmdesátých let 16. století kniha zlevnila do té míry, že již nepatřila k vzácným a těžko dostupným předmětům. Zhruba v té době tedy obecně přišla o status ukazatele majetnosti,

respektive začaly se od sebe výrazněji oddělovat (stylově, a tedy i po stránce ceny) knihy levné, určené pro širší masy, a knihy „reprezentační“ s nákladnějším dekorem a vazbou.

Tištěná kniha se od středověké rukopisné knihy liší právě tím, že její korpus je již sériově vyráběn, a cena se tedy určuje složitěji. Rukopisům a jejich případné hodnotě vyjádřené v penězích bylo věnováno více pozornosti a téměř v každé práci lze najít aspoň obecné konstatování o tom, že ten který rukopis byl dosti drahý. Flodr (1963, s. 25), který se ve svém článku zabývá rukopisy, uvádí nicméně, že i v případě rukopisů je třeba nemyslet pouze na výrobní cenu, ale i na cenu při koupi, která se podle Flodra leckdy nezakládala na „reálné“, tedy výrobní ceně rukopisu. (tamtéž, s. 26)

Tato práce se však rukopisům primárně věnovat nebude, neboť prameny, s nimiž pracuje, spadají do období, kdy již byla rukopisná produkce téměř zcela nahrazena tištěnou produkcí.

Jde o oblast kulturních a hospodářských dějin raného novověku, která je zatím poměrně málo prozkoumaná, což dokazuje nejen téměř úplná absence odborné literatury na téma cen knih v českém jazyce, ale i Ammanati (2017a) ve svém článku *Book prices and monetary issues in Renaissance Europe* zmiňuje skutečnost, že výzkumy v této oblasti se primárně zaměřují na jednotlivé tiskaře a jejich vlastní ediční a obchodní strategie, případně na rozsáhlé knižní celky (např. jednotlivců), a že informace o cenách jsou v nich zmiňované jen velmi málo. A též že se téměř nevyskytuje vztažení cen knihy k jiným předmětům své doby, což by poskytlo ucelenější obraz tehdejší ekonomické situace a možnost posoudit, jakou měla kniha vlastně hodnotu. (Ammanati, 2017a, s. 3)

V české literatuře lze srovnání cen knih s jinými produkty (zde potravinami, vínem a pivem) nalézt pouze v knize *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547 – 1620 (všední dny kulturního života)*, kde se autor snaží demonstrovat, že v měšťanském prostředí konce 16. století již knihy (s výjimkou rozsáhlých a zdobených publikací) byly poměrně běžně dostupné. (Pešek, 1993, s. 77) K těmto závěrům se podrobněji vrátím v kapitole č. 3.

Zkoumání cen nově vyrobených knih však naráží na mnoho úskalí – jednak záleží na postavení tiskárny (jaké prestiži se těšila, jaká byla konkurence), též na výši nákladů (neboť se předpokládá, že tiskař chtěl na knize vydělat). Zdrojů, v nichž se můžeme o cenách tištěných knih dočíst, není mnoho a informace o nich mohou být dost nahodilé. Až do konce

18. století se ceny v samotných knihách neuváděly. Též proměnlivost měn a ekonomické situace výzkum spíše komplikuje. (Voit, 2022a)

V období, jemuž se primárně věnuje tato práce (tedy cca do roku 1620), byla Evropa poměrně dobře obchodně propojena a pohyb knih byl též značný, zvláště z center knihtisku (např. ze Svaté říše římské do periferních oblastí), k čemuž přispívala též univerzálnost latiny jako jazyka vzdělanců. Během 17. století se knižní trh postupně rozdrobuje na jednotlivé regiony a tiskne se stále více v národních jazycích. (Ammanati 2017b, s. 10)

Při studiu cen knih je pochopitelně také třeba zaměřit se na širší spektrum zdrojů, než je kniha samotná; především knihkupecké katalogy a inventáře mohou leccos napovědět. Nesmíme však zapomenout, že v raném novověku ještě nefungovala tržní ekonomika, jak ji známe dnes, a ceny byly různě ovlivňovány (vládci, šlechtici či cechy) a uměle nastavovány, ačkoli to platí spíše pro produkty nezbytně nutné k životu. Ceny se mohly v jednotlivých regionech lišit, zvláště vezmeme-li v úvahu, že doprava mohla knihu dost prodražit. (Ammanati 2017a, s. 4, 5)

Knižní obchod, a tedy i ceny, ovlivňovala ekonomická i společenská situace a čtenářský zájem, či dnešními slovy poptávka. Obecně platí, že v 16. století Evropa zaznamenává ekonomický růst, který nicméně mohl být pozdržen v následku např. válek – v českých zemích byla situace složitější a budu se jí věnovat v kapitole č. 3. Též náboženské spory mezi katolíky a nekatolíky se nutně musely projevit v knižní produkci (např. tisknutím letáků, polemik a dalších písemností, které by se dnes daly označit za propagandu), a tedy i v cenách knih. V raném novověku začalo nabývat na důležitosti měšťanstvo, u nějž lze hledat zárodek dnešní „konzumní společnosti“, která projevuje vyšší zájem obecně o materiální objekty, což mělo i dopad na knižní produkci. (Ammanati, 2017b, s. 5 – 7)

Tato diplomová práce bude k cenám knih přistupovat nikoli ze strany produkce, tedy zaměřením na některého z tiskařů, kteří byli tvůrci cen knih, ale z druhé strany, tedy od čtenáře, což situaci komplikuje, neboť do tvorby cen, tak jak jsou zapsány v katalogu Jakuba Konráda Praetoria jeho vlastní rukou, vstupuje subjektivní faktor, což ukazuje jednak latinské slovo „*valor*“, které lze přeložit jako „*hodnota*“, jednak skutečnost, že u mnoha knih jsou ceny zapsány jako nulové. (Praetorius, 1616)

Jako příklad výzkumu zaměřeného na ceny knih může sloužit analýza prodejních katalogů pařížského tiskaře Roberta Estienna z let 1541 až 1552, v němž autor statisticky analyzuje

ceny položek v knižním katalogu a jako důležité faktory pro tvorbu ceny zde uvádí zvláště formát, stáří (zde uvedeno, že starší knihy byly prodávány levněji než čerstvě vytištěné) či exotičnost obsahu a s ním související náročnější výroba (zde především řecké a hebrejské tisky). Knižní vazba zde není zmíněna. (Proot, 2018)

2. 1. Ceny knih ve středověku

Ačkoli se tato práce vztahuje primárně k ranému novověku, je třeba se krátce vrátit k situaci v pozdním středověku, kdy se za pomoci knihtisku zrodil skutečný celoevropský obchod s knihami a došlo k jejich zlevňování jako následku nárůstu produkce. Jakub Konrád Praetorius sice v tomto období ještě nebyl na světě, ale některé jeho knihy byly vytištěny ještě v letech pozdního středověku. Knihy v jeho vlastnictví pocházely především z tiskáren západní a jižní Evropy, proto se zde pokusím nastínit situaci knižního trhu v Evropě a její postupný vývoj. (Hamanová, 1978, s. 2)

Problematika knižních cen byla ve středověku rozdílná oproti ranému novověku především z toho důvodu, že rukopisy byly zhotovovány v naprosté většině na objednávku a cena se tvořila jinak, neboť každý rukopis byl unikátní. Když se v sedmdesátých letech 15. století začaly dovážet latinské tisky do českých zemí (a začalo se s tisky postupně více a více obchodovat po Evropě), situace se změnila – nyní tiskař tiskl knihy do zásoby pro anonymní čtenáře, a šlo tedy o sériovou výrobu. (Boldan, 2022)

Během čtrnáctého století prošla Evropa krizí spojenou s ubýváním populace i ekonomickou nestabilitou. Tato krize měla více důvodů (morové epidemie, války) a ovlivnila i evropský trh. V patnáctém století se však situace opět zlepšila, také díky zefektivnění hospodářské produkce. V této době se také postupně díky zámořským objevům zpřístupňují nové oblasti pro obchod, především v Asii, nikoli ale ještě americký kontinent. (Lindkvist, Myrdal, 2018)

Z pohledu křesťanské víry, která měla ve středověku veliký vliv na myšlení lidí, lze v prostoru tržiště rozlišovat, co je při obchodování správné a co nikoli, což se určovalo především podle křesťanského pojetí spravedlnosti, které se ostatně zakládá už na dílech antických filosofů, především Aristotela. (Langholm, 2003, s. 233)

Langholm se ve své monografii podrobně věnuje termínu „spravedlivá cena“ („*just price*“), který byl klíčový pro středověký trh. (tamtéž, s. 235) Tento termín není jednoduché vysvětlit, neboť „spravedlivá cena“ je pojem poněkud nejasný a obvykle se určovala dohodou mezi obchodníky, případně tím „*co je obvyklé*“ („*what is commonly paid*“). Vzhledem k tomu, že trh byl ve středověku fyzickým prostorem, na rozdíl ode dneška zde tedy byl prostor pro určitou soutěž přímo na místě (pokud měl kupující na stejném tržišti k dispozici levnější variantu, jistě této možnosti využil). (tamtéž, s. 245, 246)

Ekonomická transakce měla být výhodná pro obě strany, což bylo obvykle prokazováno tím, že obě strany vstoupily do transakce dobrovolně, neboť podle Aristotela se nikdo nenechá okrádat dobrovolně. Ovšem pokud se obchodník schválně obohacoval na úkor kupujícího (např. zatajováním některých informací), bylo to též vnímáno jako vážný prohřešek. A sem se počítaly všechny možné „triky“ obchodníků – měření dvojitým metrem, prodávání nekvalitního a vadného zboží, ředění a nastavování potravin atp. (tamtéž, s. 237, 238) Je otázka, zda se podobně dalo „podvádět“ i s knihami.

Pro tiskaře nebylo jistě jednoduché uspět se svým poměrně nákladným zbožím na trhu, neboť pokud se jim nepodařilo rychle prodat své náklady, leckdy se stávalo, že zbankrotovali, neboť na svém řemesle ve většině případů záviseli. Bylo třeba vybudovat odbytovou strukturu, s čímž souvisela také potřeba dálkového obchodu, aby se náklad lépe a rychleji rozprodal. Tím ovšem mohly na druhou stranu trpět samotné knihy, zvláště při přepravě. Často se tisky přepravovaly nesvázané v sudech, které je chránily před vlhkostí. Knihy též nemuseli prodávat sami tiskaři, ale specializovaní prodejci, kteří je nabízeli právě na výše zmíněných trzích. Tiskaři si snažili vypomáhat i tiskem jednolistových nabídek své produkce, aby zvýšili svoji propagaci tím, že je vyvěšovali na veřejných místech či distribuovali. Tyto jednolisty se však dochovaly jen velice málo, vzhledem ke svému využití. Prodejem knih si přivydělávali i knihvazači, kteří nakupovali poměrně levně knihy od tiskařů, opatřovali je již vazbou, která měla oslovit zákazníky. Ke konci 15. století se především ve větších městech objevují i stálé obchody s knihami, které nabízely produkci více tiskáren. (Boldan, 2022)

Jako příklad zde může posloužit zlomek účetní knihy Petra Dracha, což byl podnikatel, který mezi lety 1480 a 1503 nabízel k prodeji tisky vlastní i jiných tiskáren a vlastnil sklady knih v Praze, Kutné Hoře a dalších českých městech. Šlo o knihy latinské a německé, tedy z dovozu, který na našem území v této době převládal, a české země byly vítaným odbytištěm pro tisky z německých tiskařských center. (Šimeček, 2014, s. 37, 38)

Údajů o cenách z přelomu 15. a 16. století je poskrovnu. Šimeček uvádí příklad misálů tištěných v letech 1488 a 1489 v Olomouci, respektive v Bamberku, které se prodávaly za pět zlatých, když byly tištěné na papíře, a za dvacet zlatých, pokud se tiskly na pergamen. Nicméně většinou byla informace o cenách podobně vágní jako verše Mikuláše Konáče z Hodiškova „*V městě převelikém Praze / koupíš tyto kniežky nedráze.*“ (tamtéž, s. 39, 40)

2. 2. Vývoj ceny knihy v raném novověku

Technologie knihtisku pohyblivými literami vynalezená Johannem Gutenbergem kolem roku 1450 má pro knižní kulturu nesmírný význam, a to především díky tomu, že knihtisk umožnil text reprodukovat rychleji, levněji a spolehlivěji. Někteří reformátoři (např. Martin Luther či Filip Melanchthon) považovali knihtisk za dar Boží, neboť umožnil nejen fixaci a rychlé rozšiřování textů, ale i postupný rozvoj vzdělanosti. (Voit, 2006a)

V období inkunábulí (tedy do roku 1500) současný stav bádání dokládá přibližně 30 000 dochovaných vytištěných bibliografických jednotek (Boldan, 2018, s. 37) o průměrném nákladu 300 otisků a následně pro 16. století se předpokládá, že bylo vydáno kolem 210 000 titulů, přičemž průměrný náklad se zvýšil na 1500 výtisků. Tato čísla tedy ukazují veliký nárůst knižní produkce, což znamenalo výrazné zlevnění knihy. Zájem o knižní produkci přestal být věcí jednotlivců, okruh zákazníků se rozšiřoval. Na tento zájem reagovali tiskaři změnami ve vzhledu knih, které měly čtenáři zjednodušovat a zpříjemňovat čtení (prosazování čitelnějších písem, ustupování uzuálních zkratek, přehlednější členění textu). (Voit, 2006a) Díky tomu mohli textu porozumět i lidé, které nelze přímo považovat za učence. Tiskaři měli zájem, aby jejich knihy pronikaly do co nejširších vrstev a aby prodali svoje náklady, neboť na prodeji často ekonomicky záviseli.

Na zlevňování knih mělo kromě zvýšení nabídky vliv i několik dalších faktorů, především materiál, z nějž se knižní blok vyráběl. Pergamen jako psací látka se využíval již od starověku a během středověku, dokud ho nenahradil výrazně levnější papír, který též začal využívat knihtisk. Pergamen se však i v novověku ojediněle využíval na tisk jednotlivých drahých (např. dedikačních) exemplářů, ovšem na masovou výrobu tištěných knih byl naprosto nevhodný. Mohl navýšit cenu knihy až na dvacetinásobek, nehledě k tomu, že byl méně poddajný než papír, a tisk na pergamen byl technologicky obtížný. (Voit, 2006b)

Též knižní vazba zaznamenala veliké změny včetně určitého odlehčení knižního korpusu. Postupně se mění přístup k vazbě – dlouho plnila kromě ochranné funkce i reprezentační roli pro svého vlastníka a ukazovala jeho vkus, nicméně během novověku se postupně objevuje levnější nakladatelská vazba. Vazba mohla být pevná či měkká, potažená různými druhy kůží, látkou, pergamenem či papírem. Výzdoba a nákladnost vazby (včetně dekoru) výrazně určovala cenu knihy. (Novotný, Boldan, 2022)

Na zlevnění knihy se též podílely změny v knižním formátu, neboť novověk se přestává držet rozměrného středověkého folia a ve snaze knihu odlehčit přijímá menší a praktičtější formáty, kromě již zavedeného kvartu (4°) jde především o tzv. osmerku (8°). Méně obvyklé jsou dvanáctka (12°), šestnáctka (16°), tzv. elzevírský formát (24°) (Voit, 2006c) či zcela ojedinělý formát označený 32°, jenž se v knihovně Jakuba Konráda Praetoria též nacházel.

S formátem souvisí vyšší tematická pestrost a nové funkce knihy, neboť rozměrné folio zůstalo vyhrazeno reprezentativním tiskům (např. bible), zatímco menší formáty představovaly literaturu určenou pro zábavu, vzdělání a výchovu širších mas. Průkopníkem menších formátů (s výjimkou dvanáctky a elzevírského formátu) byl italský tiskař Aldo Manuzio st. Dvanáctku zavedl v padesátých letech 16. století Christoph Plantin a elzevírský formát, jak již název napovídá, se zrodil u holandské tiskařské dynastie Elzevierů. (tamtéž)

Tyto menší formáty také zpříjemňovaly čtení v tom smyslu, že si s sebou čtenář mohl knihu brát na cesty a nemusel číst pouze doma ve studovně. Zvláště humanisté na počátku novověku začali rozlišovat čtení kratochvilné, spojené s odpočinkem, a čtení „vážné“. Takto popisuje čtení ve svém dopise Niccolò Machiavelli ve známém dopise z roku 1513. (Grafton, 1999, s. 179 – 180) Tím, jak se postupně měnily funkce čtení, se měnil i čtenářský zájem, na nějž musela reagovat i nabídka tiskařů.

Ovšem neplatí zde nutně pravidlo, že čím menší knížka, tím levnější. Šestnáctka a menší formáty byly totiž technologicky náročnější na vytištění, a tedy si za ně tiskaři účtovali více. Podle Proota mohly šestnáctky být dvakrát až třikrát dražší než stejné dílo ve foliu, kvartu či osmerce. (Proot, 2018)

Významnou pomoc tiskařům, nakladatelům a obchodníkům při odbytu představovaly knižní veletrhy. Během veletrhu mohli tiskaři, nakladatelé a obchodníci prezentovat své zboží, uzavírat kontrakty a seznamovat se s konkurencí a její nabídkou. Veletrhy se konaly pravidelně a jednalo se o významné společenské události. (Voit, 2006d)

První tyto veletrhy se konaly na území dnešního Německa a iniciovali je již Johann Fust a Peter Schöffer kolem roku 1462 v Mohuči, nicméně místo události se přesunulo do Frankfurtu nad Mohanem, kde během 16. století získal knižní veletrh celoevropský ráz a prestiž. Na 200 tiskařů a knihkupců zde zhruba v polovině 16. století prezentovalo svoji produkci. Během 17. a 18. století však veletrh ve Frankfurtu svůj celoevropský dosah opět ztratil a naposledy se konal r. 1765. (tamtéž)

Frankfurt nad Mohanem nebyl jediné město v německých zemích, v němž se konal knižní veletrh. V roce 1545 se začíná pořádat veletrh v Lipsku, který před rokem 1765 pokrýval především oblast středního a severního Německa. (tamtéž)

Nejen knižní trhy podněcovaly tiskaře a obchodníky, aby prezentovali sebe samé a svoji produkci za pomoci různých tištěných nabídkových listů či katalogů. Již z 15. století jsou známá jednolistová upozornění na nově vytištěnou knihu, která se vyvěšovala na veřejná prostranství. Od druhé poloviny 16. století se již objevuje vícestránkový nabídkový seznam. (Voit, 2006e)

Tyto tištěné katalogy jsou cennou pomůckou při studiu cen, neboť působí objektivně. Na druhou stranu ne vždycky obsahovaly údaje o cenách – Coppens (2018) uvádí, že pouze kolem 30 % dochovaných katalogů z 16. století obsahuje tento údaj. Navíc ačkoli tyto údaje v naprosté většině vypovídají o knihách nesvázaných (nových), mohou být v katalogích obsaženy i starší, a tedy již svázané knihy, je to tedy třeba rozlišit. Autor též upozorňuje, že uvedená cena nebyla neměnná, neboť při samotné nákupní transakci mohl prodejce cenu upravit (smlouvat), nehledě k tomu, že hodnotu knihy vnímal každý trochu jinak (např. sběratelé byli ochotni tu kterou konkrétní knihu pořídit i za poměrně vysokou cenu). (tamtéž, s. 171, 172)

Kromě formálních stránek knih, výše zmíněných veletrhů a s nimi spojené potřeby reklamy a reprezentace měly na knižní produkci, distribuci a tedy i ceny vliv historické a společenské události, zvláště války, náboženské konflikty či změny panovnických dynastií, s nimiž byly spojené např. peněžní reformy. V následující podkapitole nastíním hlavní události sledovaného období ve Svaté říši římské, tedy oblasti dnešního Německa, ve Francii a též v oblasti Itálie.

2. 2. 1. Politická a náboženská situace v Evropě

V oblasti dnešního Německa se zrodil proces dnes nazývaný reformace křesťanství. 16. století bylo stoletím nových náboženských směrů a konfliktů s nimi souvisejícími, neboť náboženství a politika se tehdy navzájem dost ovlivňovaly. A byl to právě knihtisk, který umožnil šířit myšlenky Martina Luthera. Svátá říše římská během 16. století prošla několika ozbrojenými konflikty, které spíše přispívaly k vyhrocování náboženských rozdílů, než že by je řešily. Svátá říše římská se postupně rozdělila na konfesijní bloky. Katolická církev se pokusila vnitřně posílit za pomoci Tridentského koncilu, přičemž se ještě více zatvrdila proti luteránům, kalvinistům a jednotě bratrské. Tyto dlouhodobé náboženské různice též přispěly ke vzniku celoevropského konfliktu, tzv. Třicetileté válce.

Situace ve Francii byla též dost neklidná. Zde se do náboženských konfliktů přímo zapojila panovnická dynastie, neboť stála za tzv. Bartolomějskou nocí, masakrem hugenotů (kalvinistů), který zapůsobil hrozivě na celou Evropu. Táhle ozbrojené konflikty, které škodily celé zemi, byly ukončeny až ediktem nantským, který vydal Jindřich IV. Navarrský a zrovnoprávnil tak hugenoty s katolíky.

Oblasti dnešní Itálie, resp. místním městským státům, se výraznější náboženské konflikty vyhnuly a knihtisk zde prosperoval, zvláště v Benátkách, kde se mimo jiné nacházela též tiskárna Alda Manuzia staršího. Právě Manuzio se stal průkopníkem menších knižních formátů, především osmerky, čímž docílil cenově dostupnějších a též přenosnějších a praktičtějších knih.

Náboženské otázky měly výrazný vliv na knižní kulturu, stejně tak jako možnosti knihtisku ovlivnily šíření náboženských myšlenek. A protože se ceny knih snížily na takovou úroveň, že si je mohli dovolit nejen ti nejbohatší, mohl knihtisk plnit svoji funkci rychlého šíření děl i propagačních letáků. Zvláště letáky a drobné tisky nebyly náročné na výrobu, a bylo tedy možné jich vyrobit mnoho v krátkém čase, díky čemuž se mohly zprávy šířit rychleji. Začaly se objevovat první zpravodaje, ačkoli ještě neměly formu pravidelných novin.

Na knižní produkci některých měst je rozpoznatelné, která konfese zde převládá. Tiskaři mohli být buď oddáni jedné konfesi (jako to ze začátku bylo též v českých zemích), nebo u nich převládl pragmatismus a tiskli texty pro různé konfese ve snaze mít co nejvyšší zisk. Záleželo na tom, jaké typy textů tiskli, a též, zda na svém řemesle finančně záviseli, či byli někým podporováni.

V této poměrně neklidné době žil a cestoval též Jakub Konrád Praetorius, který za svého života navštívil výše zmíněné oblasti a hojně zde pořizoval knihy do své osobní knihovny.

3. Ekonomický, politický a náboženský vývoj českých zemí

Po bouřlivějších obdobích husitských bojů i klidnějších časech vlády Jagellonců nastoupili na český trůn v roce 1526 Habsburkové, kteří preferovali katolickou víru, což se projevilo mimo jiné i tím, že Ferdinand I. pozval do českých zemí řád jezuitů a též byl za jeho vlády dosazen po 140 letech nový arcibiskup. Tato jednání (a též např. vysoké finanční požadavky ze strany panovníka) se setkávala s odporem, který vyvrcholil roku 1547, kdy české stavy nepřišly Ferdinandovi I. na pomoc proti luteránům v Německu během Šmalkaldské války. Panovník reagoval represemi vůči nekatolíkům. (Louthan, 2011, s. 11)

Maxmilián II. byl oproti svému předchůdci poměrně tolerantní vůči utrakvistům, ale nedokázal zabránit polemikám a konfliktům mezi katolickou a utrakvistickou stranou. Když nechal Maxmilián II. r. 1567 zrušit na základě požadavku sněmu Basilejská kompaktáta, napomohl tím šíření luteránských reformačních myšlenek do českých zemí. Tato konfese se brzy v českých zemích velice rozšířila, stejně jako v Lužicích a některých říšských oblastech. (Vorel, 2005, s. 287, 288)

Je třeba ještě zmínit, že kromě katolictví, utrakvismu a luteránství v českých zemích získala určitý vliv též Jednota bratrská, zvláště na Moravě, kde byla chráněna některými šlechtici, neboť v Čechách byla zakázaná svatojakubským mandátem, který vydal již r. 1508 Vladislav Jagellonský a který byl pravidelně obnovován. Kromě Jednoty bratrské existovaly ještě jiné náboženské směry (novokřtění a Habrovanští), které měly po určitou dobu k dispozici spřízněnou tiskárnu, a tedy mohli snáze šířit své texty.

V českých zemích se můžeme setkat s využíváním principů Augšpurského náboženského míru, tedy „čí vláda, toho náboženství“, neboť pro šlechtu bylo ekonomicky výhodné mít ve svých službách příslušníky všech konfesí a i ochrana perzekvovaných náboženských skupin se mohla vrchnosti vyplácet. (Vorel, 2005, s. 293)

Jedním z nejdůležitějších momentů v náboženském vývoji českých zemí v 16. století je rok 1575, kdy vznikla tzv. Česká konfese, což je vyznání víry, které se nicméně liší od dosavadních náboženských vyznání, jejichž společným rysem bývá vymezení sebe sama vůči jiným konfesím. Česká konfese plnila jiný účel, spíše politický a kompromisní, neboť stála na společných znacích luteránství, staroutrakvismu a Jednoty bratrské. Měla tyto tři směry právně zaštitit proti případným rekatolizačním snahám. Tento dokument byl předán císaři Maxmiliánovi II., který se nicméně nejdřív vyhýbal jeho přijetí, neboť někteří vlivní čeští

šlechtici (např. Vilém z Rožmberka) se proti němu stavěli. Maxmilián II. nicméně nakonec Českou konfesi v září 1575 ústně potvrdil, ačkoli odmítl písemné stvrzení. (tamtéž, 2005, s. 299-302)

Situace však zdaleka nebyla vyřešena. Zvláště když vnitřní rozpory mezi církvemi komplikovaly války s Osmanskou říší, a ačkoli by se mohlo zdát, že společný nepřítel spojí rozdrobené konfese, situaci to zcela nevyřešilo. S Turky byl sice r. 1568 uzavřen křehký mír, boje nicméně znovu propukly r. 1593 a trvaly patnáct let. (Bůžek, 2011, s. 118, 119)

Roku 1609 dosáhli protestantští stavové písemné potvrzení výše zmíněné České konfese, známé jako Rudolfův majestát. Po smrti císaře Rudolfa II. se nicméně situace dále vyostřila za vlády Matyáše II., který otevřeně stranil katolíkům, zvláště jezuitům. Spojení protestantů – kterých byla na českém území početně většina – proti katolickým Habsburkům vedlo až k povstání, které jakkoli bylo zezáčátku úspěšné, nemohlo konkurovat katolické přesile Habsburků. Po porážce stavů na Bílé hoře r. 1620 začala v českých zemích rekatolizace.

Tehdejší náboženské i politické poměry byly tedy složité. Strana povstalců se potýkala s mnoha problémy, neboť ačkoli měla jasného nepřítele, chyběla jí vnitřní jednota a zvláště peníze na vyzbrojení dostatečného počtu žoldnéřů. Bez zahraniční pomoci, na niž povstalci spoléhali, nebylo tedy možné zvítězit a povstalci byli tvrdě potrestáni.

Kdesi v těchto nepřehledných poměrech se pohyboval i Jakub Konrád Praetorius, jenž byl s povstalci jistě v kontaktu, měl pravidelné konflikty s městskou radou a nejspíš se účastnil ne zcela jasných finančních machinací. Svoji luteránskou konfesi dával někdy až provokativně najevo, např. vyvěšením vyobrazení Luthera a Melanchthona. Praetorius byl postižen konfiskací jedné pětiny majetku, což do jisté míry dokazuje jeho aktivitu. (Jordánková, Sulítková, 2008, s. 78-80)

3. 1. Hospodářství před Bílou horou

Celoevropská hospodářská situace se během 16. století poměrně hodně změnila, zvláště následkem velkého přísunu drahých kovů z kolonií, které způsobily zvyšování cen a přesuny bohatství – např. se během poměrně krátké doby dosti zviditelnilo Španělské Nizozemí, přes něž drahý kov putoval do oblastí, v nichž měl vyšší kupní sílu. Nizozemí jako centrum námořního obchodu zastínilo některé tradiční bankovní domy v Říši. I tento důvod přispěl k válce mezi bohatým Nizozemím a ekonomicky vyčerpaným Španělskem, která ovlivnila i střední Evropu a způsobila nárůst obchodních transakcí napříč Evropou. (Vorel, 2005, s. 243, 244)

České země během 16. století zažily demografický i hospodářský růst. Díky nárůstu populace byly osidlovány i dosud méně obydlené výše položené oblasti a poptávka po práci byla vysoká. I tak se ale v českých zemích projevil celoevropský růst cen, zvláště od šedesátých let 16. století. Částečně za to mohla i reforma císaře Ferdinanda I., který se snažil české země peněžně sjednotit s Říší, což nicméně mělo i negativní následky v přílivu nekvalitního zboží z Říše do českých zemí jako nejsnazšího odbytíště. (tamtéž, 2005, s. 245, 246)

Jako příklad obecného zdražování může sloužit cena kapřího masa, která mezi lety 1450 a 1620 vzrostla čtyřnásobně, stejně jako stoupaly ceny jiných zemědělských a řemeslnických výrobků. (Bůžek, 2011, s. 478) I přesto patřily české země mezi hospodářsky nejvyspělejší části habsburského mocnářství, částečně i díky tomu, že většina úrodného území Uher byla pod nadvládou Osmanské říše. (Kavka, 2003, s. 60, 61)

Situace se postupně zhoršovala, částečně i kvůli finančně náročným válkám s Osmanskou říší. Též se dostaly do konfliktu šlechtické velkostatky a královská města, která kvůli rostoucímu významu šlechtického velkostatku i podpoře šlechticů vládou, která si chtěla zajistit její přízeň, postupně upadala. Královská města, finančně vyčerpaná po r. 1547, přestávala být centry obchodu. (tamtéž, 2003, s. 62 – 66)

K pocitu nejistoty a nestability jistě mohly přispět i různé výrazné majetkové změny a přesuny, zvláště ve šlechtických rodech, neboť počátkem 17. století vymírají některé významné rody – Rožmberkové, Boskovicové, páni z Jindřichova Hradce – a jejich majetku se zmocňují nové rody, což vedlo k mnoha změnám. Šlechta také často bývala velice zadlužená a ve snaze dluhy vyrovnat rozprodávala svá panství. Tyto okolnosti podporovány některými přírodními „znameními“ (kometa z r. 1604, ničivé smršťe, zemětřesení a povodně

z let 1606 a 1607) mohly v souvislosti s napjatými politickými vztahy mezi Habsburky a českými stavy vyvolávat rostoucí napětí a dojem, že se schyluje k výraznému zvratu událostí. (tamtéž, s. 70) Skutečnost, že čeští povstalci nebyli na delší válku finančně připraveni, je již zmíněna výše.

3. 2. Knižní kultura předbělohorské doby

Knižní kultura českých zemí v 16. století byla dlouho vnímána příkrášleným úhlem pohledu zakotveném v národním obrození, které vnímalo předbělohorské století jako určitý „zlatý věk“, kdy se v českých zemích šířily myšlenky renesance a humanismu, nicméně při střízlivějším pohledu – zvláště na čísla (počet tiskáren, doba, jak dlouho tiskly, počet vytištěných bibliografických jednotek) – ačkoli musíme vzít v úvahu vysokou nedochovanost, je nutné konstatovat, že především v první polovině 16. století brzdily český knihtisk některé okolnosti. (Voit, 2022 [skripta])

Jednak se české země staly odbytíštěm pro mnoho tisků z Říše, kde naopak síť tiskáren byla dosti rozvinutá, jednak české tiskárny zpravidla fungovaly velice krátce (občas jen rok či několik let). Tiskárny nemohly konkurovat vysokému počtu knih z dovozu a jejich produkce měla pouze komplementární úlohu nehledě k tomu, že např. při tvorbě knižních ilustrací se umělci téměř vždy inspirovali v zahraničí a netvořili vlastní originální cykly. V neposlední řadě stály českému knihtisku v cestě překážky náboženské izolace a konzervativní čtenářské základny, která měla za následek zpoždění vývoje např. vzhledu knihy, neboť ta si leckdy zachovávala pozdně gotický vzhled, aby se tiskař zavděčil konzervativnímu čtenáři. (tamtéž, 2022)

V sumě tiskařů první poloviny 16. století lze též nalézt poměrně hodně tiskařů (Voit uvádí 32 %), kteří tiskli pouze pro určitou náboženskou skupinu (Jednota bratrská, Habrovanští, Novokřtěnci), a za jejichž činností tedy nebyl zájem přispívat k obecnému kulturnímu rozvoji společnosti. Kvůli těmto sklonům k „separatismu“ a též kvůli tomu, že pouze Praha dokázala uživit dvě dílny zároveň, je též znát absence konkurence, která by nutila tiskaře pečlivěji pracovat se vzhledem a výpravou tisků. Konfesionalita měla též vliv na absenci některých žánrů. (Voit, 2017, s. 503, 508)

Situace se začala měnit až po polovině 16. století, kdy konfesionalita začala ustupovat hospodářským zájmům, díky nimž tiskaři již hleděli spíš na zisk a na snahu o kulturní rozvoj společnosti. Situaci též proměnily politické změny po roce 1547 a český knihtisk se, ačkoliv se zpožděním, začal více věnovat titulům obecně prospěšným, nikoli poplatným konkrétním náboženským směrům. (tamtéž, 2017, s. 508, 515)

Z druhé poloviny 16. století bývá badateli zvláště vyzdvihována tiskárna Jiřího Melantricha z Aventinu (či z Aventýna) a jeho zetě Daniela Adama z Veleslavína. V této době se rozvíjí i

renesanční výtvarné umění a hlavními centry renesanční kultury se stávají mimo dvůr císaře Rudolfa II. šlechtické dvory, neboť šlechta měla možnost cestovat do oblasti dnešní Itálie i dalších států, odkud si domů přivážela mimo jiné i knihy. (Vorel, 2005, s. 326, 327)

V druhé polovině 16. století se také začíná zvláště u šlechty (občas i u měšťanů) objevovat knižní sběratelství a bibliofilství, které umožnil nárůst produkce i větší provázání v rámci Evropy. Kniha plnila funkci reprezentační, ale též existovaly celky, v nichž si šlechtic se zájmem četl a leckdy si do knih i psal různé vlastní poznámky. Díky nárůstu produkce se objevují i knižní katalogy, které vznikly kvůli potřebě uspořádat větší knižní sbírku a zorientovat se v ní. (Veselá, 2005, s. 26, 96)

Jakub Konrád Praetorius byl též knižní sběratel. Je třeba zmínit, že ačkoliv nepocházel z českých zemí, má ve své rozsáhlé knihovně pouze osm titulů, u nichž je uvedena Praha jako místo vydání, z toho u tří je zmíněn Daniel Adam z Veleslavína, u jednoho Jiří Černý (Nigrin) a ostatní čtyři nemají uvedeného tiskaře. Též vlastnil jednu knihu vytištěnou v Olomouci, čímž nicméně výčet knih jednoznačně vytištěných na území českých zemí končí, ačkoli detailní obsahová analýza by možná prozradila přítomnost dalších bohemik (u většího množství titulů není místo vydání uvedeno a v několika případech se v názvech objevuje např. Praha). Nevlastnil ani jeden tisk z Brna, kde se v 16. století netisklo vůbec. Je téměř jisté, že Praetorius neovládal český jazyk a preference zahraniční produkce je zde evidentní, neboť nabídka tiskáren zvláště z oblasti dnešního Německa byla pestřejší a technicky kvalitnější. I tato skutečnost, že učenec usazený v Brně i nadále nakupoval knihy zahraniční produkce, nám může ilustrovat situaci předbělohorského knihtisku.

4. Jakub Konrád Praetorius a jeho knihovna

Jak již bylo zmíněno, Praetoriově zatím badatelé mnoho pozornosti nevěnovali, ačkoli se jedná o muže, který strávil velkou část života na cestách a po usazení se v Brně se aktivně zapojoval do společenského života a nebál se dávat najevo své náboženské přesvědčení. Též se stal preceptorem Karla z Lichtenštejna. (Holý, 2011, s. 261)

Již v otázce, kde se Praetorius narodil, se dosavadní výzkum neshoduje. Hamanová (1978, s. 74) chybně uvádí, že Praetorius se narodil v Brně. Podle Borovských (2003, s. 522) je rodákem z braniborského Perlebergu, nicméně samotný Praetorius se v katalogu píše jako „*DE PERLENBERGA*“ (Praetorius, 1616) a též Walde (1916) jej píše s „n“. Jako nejpravděpodobnější se jeví, že se narodil v městě Perlebergu či alespoň v jeho okolí, což může podpořit i ta skutečnost, že v matrice univerzity ve Frankfurtu nad Odrou je zapsán jako „*Jacobus Praetorius Kiricensis*“, přičemž město Kyritz je vzdálené necelých 40 km od výše zmíněného Perlebergu.

Praetoriovo datum narození je též pouze odhadované. Hamanová i Borovští uvádí rok 1550, Walde odhaduje „*kolem poloviny 50. let 16. století*“. (1916) Walde i Hamanová dále uvádí, že studoval od roku 1574 ve Frankfurtu nad Odrou přírodovědné, astronomické a lékařské obory. Podle Waldeho byl 25. 9. 1578 promován bakalářem a magistrem filosofické fakulty. Jeho jméno je dvakrát zaneseno v matrikách (*Aeltere Universitäts-Matrikeln (1506 – 1648)*, s. 238, 262).

Velmi pravděpodobné je, že studoval i v jiných městech, zejména v Padově, nejspíš i v Paříži, kterou navštívil v letech 1586 a 1587. Mimo svá studia však roku 1585 cestoval i do Basileje. Na všech svých cestách po Evropě získával knihy (nákupem i darem) vytištěné ve významných evropských městech, jako právě v Paříži, Lyonu, Basileji a Benátkách. Ve Francii se mu mimo jiné podařilo získat i část osobní knihovny francouzského astrologa a lékaře Antoina Mizaulda (či Antonia Mizaldiho, jak je uveden v Praetoriově katalogu). (Walde, 1916)

Podle Waldeho, který se o Praetoriově životě rozepisuje více než Hamanová a Borovští, se Praetorius po svém zahraničním pobytu vrátil do Brna, kam přesídlil z Olomouce. (Jordánková, Sulitková, 2008, s. 79) V Brně bydlel (podle Borovských je v Brně doložen roku 1583 jako majitel domu ve Veselé ulici a též podle Jordánkové a Sulitkové v Měnínské ulici), nicméně se brzy opět vydal na cesty, tentokrát na jihovýchod. Roku 1591 cestoval přes Vídeň

do Konstantinopole a odtud do tehdejší osmanské říše, tedy přes Malou Asii a Sýrii do Svaté země, a dokonce až do Egypta. Po této dlouhé pouti se roku 1594 již s konečnou platností vrátil na Moravu. O svých cestách si psal deníky, které se nicméně s velikou pravděpodobností nedochovaly. Jistě by ale poskytly zajímavý vhled do světa konce 16. století. (tamtéž)

Po svém návratu se v Brně usadil jako lékař a získal nejen velké jmění, ale i respekt, což dokazuje i to, že byl roku 1593 císařem Rudolfem II. povýšen do šlechtického stavu, a následně roku 1603 byl přijat do rytířského stavu zemí Koruny české. (Hamanová, 1978, s. 76) Pohyboval se tak na pomezí šlechtického a měšťanského prostředí a jeho knihovna v sobě též spojuje některé rysy měšťanských i šlechtických knihoven.

Praetorius byl jednoznačně protestantského vyznání, což vedlo k tomu, že studoval právě ve Frankfurtu nad Odrou. Jako důkaz jeho zájmu o teologické záležitosti může posloužit velké množství teologických knih v jeho osobní knihovně. Shromáždil desítky děl Martina Luthera, Filipa Melanchthona či Johanna Brenze (Brentia) a v jeho knihovně jsou zastoupeni i další protestantští autoři. (Walde, 1916)

Badatelé se shodnou na tom, že se Praetorius v závěru svého života jako luterán účastnil stavovského povstání, ačkoli nikoli přímo, ale spíše jako finanční podporovatel, za což byl též s velikou pravděpodobností potrestán konfiskací pětiny majetku. (Jordánková, Sulitková, 2008, s. 79, 80) Stejně jako v datu narození se zdroje různí i v datu Praetoriovy smrti – Borovští, kteří pracují především s pozůstalostním inventářem po Praetoriově, uvádí, že s velikou pravděpodobností nemohl být napsán po roce 1620, neboť tvrdí, že se na sestavení inventáře podílel Kašpar Heczer, jenž prý po pádu povstání přišel o své postavení. (Borovská, Borovský, 2002, s. 475)

Proti tomuto tvrzení však stojí Walde a Hamanová, která z něj vychází. V Praetoriově ručně psaném katalogu je totiž vlepen lístek psaný Praetoriovým rukopisem, který je přímo datován do roku 1622, což dokazuje, že Praetorius musel být tou dobou ještě naživu. Podle Waldeho, Hamanové a též Jordánkové a Sulitkové lze jeho smrt datovat do roku 1624. (Walde, 1916, Jordánková, Sulitková, 2008, s. 79) Tuto tezi může podpořit i to, že v Praetoriově katalogu jsou zapsané i knihy vydané v roce 1619, stejně tak jako skutečnost, že jméno Kašpara Heczera, podle nějž Borovští datují pozůstalostní inventář, je nejspíš omylné. Na konci pozůstalostního inventáře je totiž podepsán úředník jako „Kundrat Hetzer“, tedy jde

pravděpodobně o Konráda Hetzera z Aurachu, který konvertoval ke katolicismu, a tedy jeho působnost není časově omezená. (Knoz, 2006, s. 225)

Praetorius po sobě podle pozůstalostního inventáře zanechal tři sirotky – nejstarší dceru Zuzanu, o dva roky mladšího Leona a o další dva roky mladšího Jana Zigmunda. Těm též přenechal svoji rozsáhlou knihovnu. (Borovská, Borovský, 2002, s. 478)

4. 1. Rozsah knihovny

Praetoriova knihovna se mohla pyšnit více než 2500 tituly, které nicméně zdaleka neodpovídaly počtu skutečných svazků, neboť byly z praktických důvodů vázány do konvolutů. Způsob zápisů konvolutů do katalogů byl pro katalogizátory 16. století obecně problematický, a především při tvorbě abecedních katalogů nebylo jednoduché popsat svazek tak, aby byla zřejmá provázanost jednotlivých částí. Občasné poznámky typu „*vide litera L*“, které lze nalézt v Praetoriově katalogu, nejsou dostačující.

Každý jednotlivý zápis v tomto katalogu je rozčleněn do několika sloupců – rok vydání, autor a název díla, formát a hodnota („*valor*“) – hodnota je zde rozdělena na dva sloupce, neboť ceny jsou zde zapisovány ve zlatých rýnských („*florenis renanis*“) a krejcarech („*cruciferis*“), přičemž zde platí, že jeden zlatý odpovídá šedesáti krejcarům. (Praetorius, 1616)

Walde (1916) upozorňuje, že Praetorius si přímo do katalogu zapsal výsledek inventury své knihovny z roku 1610. Podle tohoto zápisu se v knihovně nacházelo 927 svazků, které dělí podle formátů – 231 knih foliového formátu (v roce 1614 to podle jiného přípisku bylo 245), 230 kvartů, 340 osmerek, 100 šestnácterek, 10 knih elzevirského formátu a 16 vydělených „ariánských“ knih různých formátů. Od roku 1610 nicméně ještě probíhala jistě hojná akvizice, což mohou dokázat díla zapsaná v katalogu s rokem vydání po 1610.

Praetorius knihy nakupoval na svých cestách i je získával darem, jak některé zápisy prozrazují. Též se mu podařilo získat některé ucelenější sbírky, např. knihovnu po francouzském lékaři Antoinu Mizauldovi či nejspíš sbírku knih dalšího lékaře Bartholomea Carrichtera. Praetorius si v poznámkách zapisoval, pokud měla kniha nějaký zvláštní osud, např. u některých knih uvádí, že jej provázely při jeho pouti do Asie.

Praetoriův katalog obsahuje přibližně 2560 zápisů, nicméně zde je třeba zdůraznit, stejně jako to činí Walde, že jde o tituly, nikoli skutečné svazky, neboť ze zápisů vyplývá, že konvolutů měl Praetorius mnoho. V katalogu se nicméně nachází i zápisy, pod něž spadá více svazků (především vícesvazková díla s jednotným názvem). Jedině podrobná obsahová analýza poskytne realistickou představu o počtu svazků, který se navíc během Praetoriova života jistě poměrně rychle měnil.

Výzkum Praetoriovy knihovny z hlediska velikosti je též ztížen skutečností, že kromě katalogu, v němž je popsána celá knihovna, existuje ještě jeden katalog, který je psán jinou rukou a je dokončen pouze do písmena M. Údaje v obou katalozích si v některých případech

odporují (nejčastěji se různí formát a uvedená cena díla, občas i rok vydání). Oba katalogy vznikaly přibližně ve stejnou dobu a okolnosti jejich vzniku jsou neznámé.

V pozůstalostním inventáři je uveden číslovaný seznam 1041 svazků, a následně ještě 105 rukopisů. Počet 1146 svazků nejspíš není nejvyšším počtem svazků v životě Praetoriovy knihovny, neboť lze vyslovit hypotézu, že Praetorius před svou smrtí aspoň některé knihy prodával, k čemuž mu pomáhal právě katalog se zapsanými cenami. Tuto hypotézu může podpořit skutečnost, že podle Borovských (2003, s. 526) se v knihovně kapucínského kláštera v Brně nachází 4 knihy s Praetoriovým supralibros. Též Hamanová (1978, s. 73) zmiňuje další dva svazky, které se dochovaly na našem území – Bibli s Praetoriovým supralibros, která se nachází ve Vědecké knihovně v Olomouci a druhou bez bližšího určení, pouze je zmíněno, že je též označená Praetoriovým supralibros. Ne všechny knihy tedy skončily jako knižní kořist ve Švédsku.

4. 2. Knižní vazby

Hamanová i Walde se shodují na tom, že Praetorioví, ačkoliv měly jeho knihy jistě spíše praktickou než reprezentační funkci, na vnější podobě vlastní knihovny záleželo. Toto tvrzení může podpořit skutečnost, že v katalogu jsou poznámky o vazbě zcela běžné. V záznamech nalezneme nejčastěji údaje o tom, zda byla vazba pevná či měkká, čím byla potažena včetně barvy či stylu (nejčastěji „*more gallico*“ neboli francouzský styl), zda měla kniha spony či řemínky, údaje o barvení či zlacení ořízky a v některých případech i o kvalitě využitého pergamenu (např. „*in schlecht pergamen*“) či velikosti knihy (např. „*codex crassus*“ či „*libellus parvus*“). Praetorius též ve svém katalogu nezapomíná upozornit na poškozenou vazbu („*iam veste spoliatos*“) či na absenci pokryvu („*sine veste*“). Tato konzistentnost nám může pomoci v rozeznávání přívazků od samostatných svazků, neboť je pravděpodobné, že tam, kde údaje o vazbě chybí (zvláště pokud chybí i cena), se jedná o přívazek.

Ačkoli se Praetorius jistě snažil o to, aby jeho knihy byly vzhledově co nejjednodušší, záznamy v katalogích prozrazují, že se v jeho knihovně nacházely vazby mnoha typů – pevné vazby s koženým pokryvem různých barev (nejčastěji červené a bílé), různých usní (vepřovice, teletina, ovčí kůže nebo bez určení), ale též měkké pergamenové vazby, kde též nacházíme různé barvy pokryvu. Vazby se liší i přítomností spon a řemínků (ty mohly být kožené nebo hedvábné), které neměl každý svazek, a také barvou ořízky (nejčastěji bývá bílá, žlutá, červená, zelená či zlacená). Tato pestrost byla nejspíš dána tím, že Praetorius pravděpodobně během svého života získával knihy již svázané a již je nepřevazoval. Jako jednotící prvek pravděpodobně sloužilo zlacené heraldické supralibros, které Praetorius využíval pro označení svých knih. Toto supralibros lze vidět na fotografiích v databázi švédské knižní kořisti u některých dochovaných knih.

Přesto však měl Praetorius svůj preferovaný styl výzdoby knižních vazeb a zvláště barvu, podobně jako to měli někteří jiní šlechtici ve snaze mít vzhledově jednotnou knihovnu. Je zajímavé, že tato jeho svéráznost se objevuje především u řemínků, které jsou často označeny jako „*nostri coloris*“, případně méně „*usitatis*“ či „*consueti coloris*“ nacházející se většinou v doprovodu bílé pergamenové vazby. Není zcela jasné, kterou barvu považoval za „svou“, nicméně pravděpodobně nejde o žlutou nebo zelenou, neboť ty Praetorius jmenuje jednoznačně. Možnou odpověď lze nalézt u dochovaných svazků. V databázi Švédské knižní kořisti lze totiž narazit na titul „*De occulta parte numerorum, quam Algebram vocant libri duo...*“ z r. 1560, u nějž lze číst o stopách modrých tkanic. Právě tyto tkanice byly v katalogu

na s. 309 popsány jako „*ligulis nostri coloris*“. Je tedy pravděpodobné, že šlo o modrou barvu. Více dochovaných pergamenových vazeb nelze v databázi dosud najít, neboť většina dochovaných titulů je buď nově převázaná, nebo má vazbu koženou, u níž se řemínky v naprosté většině nevyskytují.

Kvůli skutečnosti, že se většina knih nedochovala, je tedy třeba pracovat hlavně s Praetoriovým slovním popisem. V některých případech se vyjadřuje též ke kvalitě pergamenu (např. „*in membrana vili/vilissimi*“), což může pomoci při snaze pochopit a interpretovat uvedené ceny knih. Knižní vazba je totiž pro cenu knihy podstatná, a ačkoli se zde nejedná o nákladně zdobené vazby (přes občasné zmínky o „*lineis aureis*“, tedy zlatené slepotiskové linky), je třeba je brát v úvahu.

4. 3. Obsahové hledisko

Z obsahového hlediska je knihovna Jakuba Konráda Praetoria neméně zajímavá, neboť je skutečně velice pestrá, a ačkoli se tato práce nezaměřuje na podrobný obsahový rozbor této knihovny, je třeba alespoň obecněji nastínit, jaké žánry Praetorius shromažďoval. Díla pochází skutečně z celé Evropy a též data vydání se pohybují v širokém intervalu. I když je zde mnoho děl nedatovaných, nejstarší Praetoriovou knihou je podle údajů v katalogu rukopis z r. 1216 a nejmladší díla pochází právě z r. 1619, přičemž naprostá většina titulů byla vydána během 16. století. U Praetoria je tedy vidět zájem nejen o soudobou produkci, neboť mnoho děl pochází z doby, kdy ještě zdaleka nebyl na světě.

Borovští (2003, s. 524) předkládají myšlenku, že část knih zdědil, což se nedá vyvrátit vzhledem k tomu, že Praetoriův původ a rodinné zázemí jsou neznámé. Toto tvrzení může podpořit vlastnictví knih pocházejících z první poloviny 16. století, ale též to, že Praetorius ve svém katalogu poměrně značnému množství knih přisuzuje nulovou hodnotu – tuto skutečnost lze jistě interpretovat různě, může se jednat o rozepisování přívazků, případně mohlo jít o knihy zděděné a buď poškozené – a tedy neprodejné – nebo o ně Praetorius osobně zájem neměl a nepřikládal jim valnou hodnotu. Možná je nicméně též opačná interpretace, tedy že šlo o knihy, které měl Praetorius nejraději a prodávat je nechtěl.

Borovští se ve svém příspěvku v periodiku *Brno v minulosti a dnes* z r. 2003 věnují obsahové stránce knihovně Jakuba Konráda Praetoria nejpodrobněji, ačkoli suma knih, s níž pracují, neodpovídá plnému rozsahu knihovny, neboť vychází z pozůstalostního inventáře. Knihovnu pomocně rozdělují do čtyř obsahových kategorií – náboženská literatura, lékařská literatura, alchymistická, matematická, astronomická a další přírodovědná literatura, a nakonec jakási *varia*, čili knihy jazykovědné, historické, cestopisné a další. (Borovská, Borovský, 2003, s. 526) Toto rozdělení odpovídá tradičnímu rozdělení např. šlechtických knihoven a nemá neprostopupné hranice, nicméně může pomoci v poznání, na které žánry se Praetorius zaměřoval.

Náboženská literatura je podstatnou částí Praetoriovy knihovny a jedná se především o díla protestantských autorů (např. u již zmíněného Martina Luthera, Filipa Melanchthona a Johannese Brenze se jedná o desítky děl), nicméně lze v knihovně nalézt i díla starších křesťanských autorů, což opět dokazuje, že Praetorius se zajímal i o starší díla z oboru teologie.

Vlastnil též několik různých biblických textů (v katalogu jich Praetorius uvádí nejméně 25). Borovští pokládají počet biblí v jeho knihovně za „zarážející“ (tamtéž, 2003, s. 527). Bible nicméně měla v zvláště šlechtických knihovnách výsadní postavení a sloužila mimo jiné k reprezentaci sociálního statutu majitele. A ačkoli se Praetoriova knihovna nemůže zcela srovnávat s velikými knihovnami některých šlechticů (Ferdinand Hoffman z Grünbüchlu vlastnil 140 tištěných biblí a další rukopisné; Rožmberská knihovna se mohla pyšnit 165 biblemi), počet 25 biblí není tak vysoký. Veselá a Marek uvádí, že ve šlechtických knihovnách v 16. století tvořily bible zhruba 2 %, přičemž u Praetoria je to spíš 1 %. (Veselá, Marek, 2020, s. 3, 6, 12)

Z obsahového hlediska je též zajímavá vydělená skupina novokřtěnských spisů, které jsou v Praetoriových katalozích zařazeny až nakonec mimo abecední pořadí. Na tyto pro Praetoria jistě kacířské spisy upozorňuje již Walde. Tato praxe vydělování spisů, které neodpovídaly vlastníkově konfesi, je v předbělohorských knihovnách obvyklá. Tyto knihy bývaly většinou odděleny i fyzicky. Zajímavé je, že Praetorius jim přesto přiřkl ceny, ačkoli žádné z těchto knih nepřisoudil cenu vyšší než 36 krejcarů.

U náboženské literatury je třeba též zmínit některá díla s tematikou judaismu. Praetorius se jistě do jisté míry zajímal o hebrejštinu, především ve snaze porozumět hebrejským biblím, neboť se v jeho knihovně nacházely hned dva tituly označené jako „*Biblia Hebraea*“. Díky tomuto zájmu vlastnil také hebrejské gramatiky.

Druhým důležitým oddílem Praetoriovy knihovny jsou díla lékařská, neboť Praetorius sám byl lékař. Opět je na jeho velice pestré sbírce lékařské literatury vidět průřez napříč stoletími, neboť zde najdeme jak antické autory (např. Hippokratés či Galén), tak autory činné v první polovině 16. století, především Paracelsus a mnoho dalších. Z této četnosti lze vyvozovat Praetoriův hlubší zájem o lékařství a jeho vývoj, který byl zvláště během 16. století bohatý.

Se zájmem o lékařství souvisel též zájem o alchymii, která je též v Praetoriově knihovně poměrně hojně zastoupena, a to mimo jiné v několika rukopisech. Své místo měly v knihovně i astronomie a matematika, zastoupeny Ptolemaiem, Euklidem, ale též Praetoriiovými současníky, např. Mikulášem Koperníkem a Tychonem Brahe.

V knihovně Jakuba Konráda Praetoria lze nalézt i četné tituly věnující se jazykům – slovníky, gramatiky a jiné pomůcky. Ačkoli Praetorius jistě ovládal hned několik jazyků (němčina,

francouzština, italština, latina), projevoval též zájem o hebrejštinu a řečtinu. Hojně zastoupen je např. M. T. Cicero a jeho latinské jazykové příručky.

V počtu knih věnujících se historii se Praetorius jistě nemůže vyrovnat některých šlechticům, kteří projevovali o historii zvláštní zájem, i u něj nicméně nalezneme některá historická díla i o českých zemích, ačkoli Praetorius nepocházel z českých zemí. Též v jeho knihovně lze nalézt díla cestopisná, zvláště věnující se Osmanské říši, což v 16. století nebylo nic výjimečného, neboť i když Osmanská říše ohrožovala střední Evropu, její kultura byla předmětem zájmu nejen šlechticů.

Z řádků výše je patrné, že Praetoriova knihovna byla skutečně pestrá a že zájmy jejího majitele byly široké. V některých dochovaných exemplářích se dochovaly četné Praetoriovy čtenářské přípisky, pravděpodobně byl tedy aktivním čtenářem, ačkoli těchto dochovaných exemplářů s přípisky je pouze dvanáct.

4. 4. Osudy knihovny

Otto Walde ve své rozsáhlém díle poměrně podrobně rozebírá osud Praetoriovu knihovny, která bezpochyby přešla do vlastnictví kardinála Františka z Dietrichštejna. A ačkoli měla být Praetoriovu zabavena pětina majetku vzhledem k jeho nepřímé účasti ve stavovském povstání, jeho knihovna se ke kardinálu Dietrichštejnovi nedostala přímo. Není zcela jasné, jak a proč kardinál Dietrichštejn Praetoriovu knihovnu odkoupil, koupě nicméně proběhla. Praetoriova sbírka tedy sdílela osud s dalšími tehdejšími knižními sbírkami v Mikulově. Mezi tyto sbírky, které František z Dietrichštejna nakoupil, patřily knihovny Andrease Dudithe, Hieronyma Becka z Leopoldsdorfu a další menší osobní knihovny. (Veselá, 2006, s. 232)

Kardinál Dietrichštejn svými hromadnými akvizicemi získal dosti pestrú sbírku, v níž nicméně nejspíš převládala nekatolická literatura, která byla vyčleněná jako škodlivá. Ve snaze vytvořit především reprezentativní sbírku nelze u kardinála hovořit o bibliofilství, spíše o pragmatickém přístupu. (tamtéž, 2006, s. 232)

Rod Dietrichštejnů se nicméně příliš dlouho z rozsáhlé sbírky knih těšit nemohl, neboť roku 1645 dobyli Mikulov Švédové a knihovnu zabavili. Švédský komisař Johann Bussow při odvozu vytvořil katalog, v němž poměrně podrobně a systematicky zachycuje nejen rozložení dietrichštejnských sbírek, ale i informace o jednotlivých titulech. Knihovna byla odvezena do Švédska. (tamtéž, 2006, s. 235)

V databázi *Švédská knižní kořist z Čech a Moravy 1646–1648* lze nalézt výsledky výzkumu Lenky Veselé, která systematicky vypátrala ve fondech švédských knihoven již mnoho knih, především z knihovny jezuitské koleje v Olomouci, dále z rožmberské a dietrichštejnské knihovny a dalších menších knihoven, které byly též odvezeny. V rámci dietrichštejnské sbírky lze nalézt též 48 jednotek, u nichž lze prokázat, že patřily Praetoriovu, především díky heraldickému supralibros či jeho vlastnoručním přípiskům.

Tyto tituly jsou uloženy na více než deseti místech, které zahrnují nejen švédské knihovny ve Stockholmu, Strängnäs a Västerås, ale též nizozemský Leiden, dánskou Kodaň či Vatikán, ačkoli s výjimkou Leidenu jde o jednotliviny. Dochované tituly jsou podrobně popsány a slouží jako důležitá, byť rozsahem drobná, ukázka z Praetoriovu knihovny. Díky popisu i přiloženým fotografiím si lze také udělat lepší představu o vzhledu a vazbě Praetoriových knih.

5. Výzkum cen zapsaných v katalogu Praetoriovy knihovny

V této diplomové práci využívám především čtyři rukopisné prameny, které zde nyní podrobněji představím.

Prvním a nejvíce využitým pramenem je knižní katalog vytvořený Jakubem Konrádem Praetoriem pravděpodobně mezi lety 1610 a 1620. Ačkoli se na titulní straně nachází datum dokončení – 12. června 1616 – jsou do katalogu dopisovány i pozdější akvizice s rokem vydání až 1619. Tento rozsáhlý a reprezentativní katalog zachycuje Praetoriovu knihovnu v plném rozsahu za využití abecedního pořadí podle autorů či názvů, což je způsob katalogizace v předbělohorské době poměrně neobvyklý, respektive abecední katalogy měly mít spíše pomocnou úlohu, nikoli hlavní orientační. (Veselá, 2005, s. 98)

To, že si Praetorius zvolil jako způsob zapsání abecední pořadí, může být způsobeno i tím, že katalog neměl sloužit pouze k orientaci ve vlastní knihovně, ale i pro potřeby následného odprodeje, neboť podrobné zapisování jak knižních cen, tak informací o vazbách a stavu knihy též není v předbělohorské katalogizační praxi obvyklé, pomineme-li rožmberského knihovníka Václava Březana, který sice ceny ke knihám nepřipisoval, ale jím vytvořené katalogy knihovny Rožmberků byly na vysoké úrovni. (tamtéž, 2005, s. 115)

V katalogu kromě již zmíněných údajů o vazbách a cenách Praetorius též uvádí další podstatné údaje – rok vydání, formát a název, jenž ve většině případů nepůsobí zkratkovitě a obecně (např. na rozdíl od pozůstalostního inventáře, o němž bude řeč později). V katalogu je tedy k dispozici poměrně mnoho informací k identifikaci jednotlivých titulů, nicméně tato práce si nedělá ambice na podrobnou obsahovou analýzu a ponechává tento aspekt Praetoriovy knihovny pouze obecně načrtnutý (viz podkapitola 4. 3.).

Praetoriova láska ke knihám a pečlivost se projevuje tím, že kromě výše zmíněného katalogu existují ještě dva další. První z nich – a chronologicky nejstarší – působí spíše dojmem konceptu, neboť je psán dosti zběžným písmem a je zde patrné časté pozdější dopisování do leckdy nedostačujících mezer. Tento katalog vznikl pravděpodobně již během konce 16. století, neboť Walde (1916) upozorňuje na poznámku, v níž Praetorius uvádí rok 1601 jako rok dokončení, přičemž rok 1612, který lze vidět na titulní straně, byl dopsán později, neboť s tímto konceptem nejspíš Praetorius pracoval celý život jako s předlohou dvou dalších reprezentativnějších katalogů.

Třetí katalog, jenž vznikl nejspíše před rokem 1617, a tedy vznikl souběžně s prvním čistopisem, se od ostatních liší především tím, že není psán Praetoriou vlastní rukou, ale písmem zdánlivě úhlednějším (ačkoli úpravnost písma během psaní upadala). Tento rukopis nepokrývá celou abecedu, neboť je ukončen písmenem M. Písař tohoto katalogu zůstává neznámý, ale lze se domnívat, že tento katalog vznikl na zakázku, nicméně že s ním Praetorius nebyl z nějakého důvodu spokojen, a tedy jej nenechal dokončit. Je ovšem též možné, že tento katalog měl i druhý svazek pokrývající druhou polovinu abecedy, který se nedochoval.

Zajímavostí neúplného katalogu je, že se v něm zápisy obsahově občas liší od zbylých katalogů. Též rozvržení textu na stránce je poněkud odlišné. V některých případech jde o podstatné rozdíly. Liší se nejčastěji uvedené ceny, formáty, ale též roky vydání. Občas se jedná o evidentní chybu (např. písař přeskočil zápis a opsal údaje ze zápisu pod ním v předloze, což mohl být právě výše zmíněný zběžně psaný koncept), a proto též budu při různých brát v úvahu především údaje zapsané Praetoriem, zvláště jsou-li stejné v obou katalozích psaných jeho vlastní rukou.

Všechny tři katalogy jsou dnes uloženy ve švédské Národní knihovně pod signaturami MS U 374 (dokončený čistopis), MS U 375 (koncept) a MS U 376 (nedokončený čistopis); pracovala jsem pouze s jejich digitalizáty.

Kromě katalogů je též třeba vzít v úvahu poslední využitou rukopisnou památku – pozůstalostní inventář, jenž byl sepsán nejspíš kolem r. 1624. Borovští (2002, s. 475) jej datují podle domnělého Kašpara Heczera, nicméně písař se zde podepisuje jako „Kundrat“, a tedy pravděpodobně jde o někoho jiného, snad příbuzného. Toto tvrzení, že by byl inventář sepsán již před koncem r. 1620 – vzhledem k tomu, že Heczer údajně po porážce na Bílé hoře skončil kariéru – navíc neodpovídá tomu, že Praetorius byl pravděpodobně naživu ještě r. 1622, kdy do katalogu vlepil štítek se seznamem knih pro své syny, a žil nejspíš až do roku 1624. (Walde, 1916, Jordánková, Sulitková, 2008, s. 79)

Edice pozůstalostního inventáře, který se nachází v Moravském zemském archivu v Brně ve fondu Nová sbírka (G 2) pod signaturou 56/64, vyšla v periodiku *Brno v minulosti a dnes* a s touto transkripcí též pracuji. V transkripci nicméně bylo třeba opravit údaj o počtu rukopisů, které Praetorius vlastnil – Borovští uvádí poměrně vysoké číslo 305, nicméně se jedná o 105 rukopisů, což dokazuje i následující údaj, že Praetorius vlastnil 1146 svazků (1041

číslovaných + 105 rukopisů = 1146), neboť při dosazení čísla 305 se zdá číslo 1146 nesmyslné.

Pozůstalostní inventář obsahuje rozsáhlý číslovaný seznam 1041 svazků, které jsou popsány velice obecně a zkratkovitě, jak je to ostatně u podobných památek obvyklé. Tyto zkrácené názvy ztěžují snahu ztotožnit jednotlivé svazky se zápisy v katalogu, nicméně se o to částečně pokusím. Toto srovnání nám totiž může napovědět, které knihy Praetorius za svého života prodal, neboť se mi jeví jako pravděpodobné, že katalogy měly Praetoriovi vypomoct v odprodeji jeho knih a petrifikaci cen, která se v letech 1618 – 1620 mohla v důsledku komplikované politické situace měnit. A ačkoli se v katalozích nachází mnoho konvolutů, stále se počet 1146 svazků jeví jako poměrně málo, srovnáme-li jej s 2560 zápisy v katalogu.

5. 1. Metodika

Výzkum v rámci této diplomové práce měl několik fází. První z nich byla pečlivá excerpcce dat z výše zmíněného dokončeného Praetoriova rukopisného katalogu. Přepis katalogu proběhl *in extenso* se všemi poznámkami, které mohou pomoci v dalších bodech výzkumu. Následně byla takto posbíraná data konfrontována s nedokončeným katalogem, což přispělo k přesnější interpretaci zápisů. U údajů, jež se v obou zápisech různily (a nejednalo se o evidentní chybu), byly preferovány údaje zaznamenané Praetoriem.

Po této excerpci jsem již pracovala pouze se zápisy, u nichž byla uvedena cena, což s velikou pravděpodobností eliminovalo duplicitu zápisů (neboť u rozepisování konvolutů se situace jevila tak, že cena byla zapsána pouze jednou). Před dalším zpracováním bylo nicméně potřeba vydělit rukopisy, u nichž nelze počítat cenu stejně jako tištěných knih, a tedy jim byla věnována samostatná podkapitola. Zde se ovšem vyskytuje problém, že v katalogu je s vysokou pravděpodobností více rukopisů, než je možno jasně rozeznat pomocí Praetoriových poznámek, což může zkreslovat výsledky.

Vzorek knih s cenou obsahuje 1105 zápisů a odečteme-li rukopisy, vyjde 1086 zápisů, které jsem rozdělila do osmi cenových kategorií. První skupinu tvoří nejlevnější tituly, jejichž cena se pohybuje do 30 krejcarů, tedy poloviny 1 zlatého. Následují zápisy od 30 krejcarů včetně do 1 zlatého. A protože je mnoho titulů, jejichž cenu Praetorius odhadl na právě jeden zlatý, vyčlenila jsem tyto knihy jako samostatnou kategorii. Ve čtvrté skupině lze nalézt tituly nad 1 zlatý s horní hranicí 1 zlatý 30 krejcarů včetně. Následuje kategorie s intervalem 1 zlatý 30 krejcarů až 3 zlaté. Šestá kategorie obsahuje opět pouze zápisy s cenou právě 3 zlaté, neboť je jich též poměrně hodně. V následující skupině najdeme tituly se zapsanou cenou mezi 3 a 4 zlatými včetně. A poslední, nejdražší kategorie obsahuje všechny tituly ohodnocené nad 4 zlaté.

Následující faktory budou zváženy jak v rámci jednotlivých kategorií, tak globálně. Jako první z těchto faktorů byl vzat v úvahu rok vydání, kde je nicméně situace komplikovaná vysokým počtem nedatovaných zápisů. I přesto bude v rámci výše načrtnutých kategorií zvážen rok vydání a to, zda vztah roku vydání a ceny vykazuje určité trendy (např. zda bývají starší knihy dražší). Zde si jsem vědoma, že vyvozené závěry nelze vzhledem k menšímu vzorku zobecnit.

Další hledisko, jež chci konfrontovat s cenami, je knižní vazba, u níž platí, že ne u všech zápisů je podrobně uvedena, nicméně ve většině případů se setkáme s popisem potahu (kůže či pergamen), barvení ořízky a přítomnosti spon či řemíků. V jednotlivých případech mohou napovědět i specifické údaje o zlacení či o poškození vazby.

Následné – a neméně důležité – je hledisko knižního formátu, u nějž se závěr může jevit intuitivně, neboť velikost knihy je zcela určitě významným faktorem. Ostatně byla to především snaha uspořit na výrobě – a tedy nabízet knihu levněji – díky níž vznikl osmerkový i menší formát. Proot (2018) též předkládá myšlenku, že knihy ve formátu menším než osmerka mohly být dražší, neboť jejich výroba byla technicky náročnější. Tato analýza prověří, zda intuitivní závěry – např. že foliový formát koreluje s vyšší cenou – lze vysledovat v knihovně Jakuba Konráda Praetoria. Nachází se zde knihy všech formátů – folio, kvart, osmerka, dvanáctěrka, šestnáctěrka, elzevirský formát i ojedinelý formát 32°.

Poslední údaj, jenž se nachází u většiny zápisů, je místo vydání (či získání) a i zde se pokusím vysledovat, zda má místo vydání na cenu nějaký vliv. Opět nelze počítat s obecnou aplikovatelností výsledků (např. že knihy z Paříže jsou dražší než z Wittenberku), neboť počet knih z jednotlivých míst je různý a zdánlivá korelace může být zcela nahodilá. I tak nicméně pokládám za důležité zvážit i toto hledisko.

Po provedení této obsahově-formální analýzy zbývá poslední krok výzkumu, což je částečné srovnání zápisů s cenami se zápisy v pozůstalostním inventáři, o němž hovoří předchozí podkapitola. Toto srovnání může pomoci dokázat hypotézu, že Praetorius před svou smrtí určitou část své sbírky prodal, protože si pečlivě vedl katalog s uvedenými cenami. Prostřednictvím této komparativní analýzy je potřeba prověřit, kolik zápisů s cenami se nenachází v pozůstalostním inventáři, a tedy tyto tituly Praetorius pravděpodobně prodal ještě před svou smrtí.

5. 2. Rozdělení cen do kategorií

Rozdělení cen do osmi kategorií jsem provedla především kvůli lepší orientaci a ve snaze nalézt některé společné rysy knih se stejnými či podobnými cenami. Cílem též bylo rozdělit zápisy do rozsahem alespoň přibližně stejně velkých skupin, mezi nimiž by se dalo srovnávat. Je třeba zmínit, že v následujících číslech nejsou zahrnuty identifikované rukopisy, neboť ty tvoří vlastní specifickou skupinu. Inkunábule jsou zde posuzovány spolu se starými tisky.

Lze si povšimnout, že více než polovina titulů (54 %) se vejde do prvních tří zvolených kategorií a pohybuje se tedy v rozsahu do 1 zlatého včetně. Z tohoto důvodu bylo toto poměrně velké množství zápisů rozděleno do tří skupin. V první kategorii, v níž se nachází nejlevnější knížky do 30 krejcarů, lze nalézt 152 titulů. Druhá kategorie se zápisy do 1 zlatého je ze všech skupin nejrozsáhlejší, neboť do tohoto nevelkého intervalu se vešlo celkem 289 titulů. I třetí kategorie, ačkoli zahrnuje pouze zápisy s odhadnutou cenou 1 zlatý, je neméně důležitá, neboť obsahuje 152 zápisů.

Ve čtvrté kategorii je též interval mezi hranicemi 30 krejcarů, tedy jde o zápisy v hodnotě nad 1 zlatý a do 1 zlatého 30 krejcarů včetně. Patří do ní 138 zápisů. V páté kategorii se nachází zápisy s hodnotami do 3 zlatých a stále se jedná o poměrně rozsáhlou skupinu se 153 zápisy. Šestá, sedmá a osmá kategorie jsou již méně početné, neboť dražších knih se v Praetoriově knihovně nacházelo méně. Právě 50 titulů bylo oceněno na 3 zlaté, a tedy jsem zvolila pro tuto skupinu samostatnou, tedy šestou, kategorii. Mezi 3 a 4 zlatými se pohybuje 72 knih a v nejdražší kategorii, jejíž maximum vystupuje až k 50 zlatým, se nachází 80 knih.

V následujících podkapitolách bude dané hledisko vždy řešeno nejdřív globálně, a následně v menších celcích podle výše daných kategorií.

5. 2. 1. Rukopisy

Rukopisné knihy jsou odlišné od starých tisků především svou unikátností, a proto jsou zde odděleny od ostatních zápisů jako samostatná skupina. V pozůstalostním inventáři je zanesen údaj, podle něžž Jakub Konrád Praetorius vlastnil 105 rukopisů, nicméně jednoznačně identifikovat se zatím v katalogu podařilo pouze 33, z toho 19 je oceněných. Je tedy pravděpodobné, že mezi – zvláště nedatovanými – zápisy se rukopisů skrývá více. Odpověď na tuto otázku by dokázala podat pouze důkladná identifikace titulů, na niž si nicméně tato práce nedělá ambice.

Protože rukopisy v rámci měšťanských a šlechtických knihoven předbělohorské doby se dopodrobna zabývají Lenka Veselá a Jindřich Marek, v následujících odstavcích se věnuji spíše údajům již zmíněným v této práci, tedy ceně a faktorům, které ji ovlivňují. Obsahově lze říct, že Praetoriové rukopisy jsou žánrově pestré, nachází se zde díla z oboru lékařství, okultní filosofie a alchymie, ale i např. práva.

Praetoriové rukopisy jsou oceněny velmi různě – nejlevnější z nich Praetorius odhadl na pouhých 20 krejcarů, nejdražší – vlastní rukou opsaný exemplář *Steganographie* od Tritheima – ocenil přes 100 zlatých, což je cena v jeho katalogu naprosto výjimečná. Druhá nejdražší kniha – už nikoli rukopis – je totiž oceněna na 50 zlatých. Většina rukopisů se nicméně cenově pohybuje mezi 1 a 4 zlatými, zdánlivě se tedy neliší od starých tisků. V každé výše zmíněné cenové kategorii se pohybuje aspoň jeden rukopis, jsou tedy rozmístěny poměrně rovnoměrně.

Je možné, že Praetorius mnoho nerozlišoval mezi knihami tištěnými a psanými rukou, jako to činíme dnes, a nepřidával rukopisům onu přidanou hodnotu unikátu, jehož vznik trval mnohem déle a za větší náklady. Přisoudit rukopisu cenu např. necelý jeden zlatý se zdá poněkud málo. Na druhou stranu skoro až přehnaně působí výše zmíněná cena 100 zlatých, neboť v Praetoriově knihovně se nachází další rukopis, u něžž Praetorius píše v katalogu, že je psán jeho vlastní rukou, a již cenově tolik nevybočuje (ohodnocen na 10 zlatých).

Vezmeme-li nyní v úvahu roky vzniku, lze si povšimnout, že většina rukopisů (konkrétně 68,4 %) nemá uveden rok vzniku, což je mnohem více oproti starým tiskům (viz další podkapitola). Příčina může vést v chybějících údajích v samotných knihách. Z datovaných knih spadá jedna do 15. století (rok 1413), zbytek se pohybuje mezi rokem 1533 a 1596. V knihovně se nachází i rukopis z roku 1216 (ačkoli zde jde nejspíš o chybu, neboť autor

tohoto rukopisu ještě v této době nežil), jemuž nicméně Praetorius z neznámého důvodu cenu nepřřadil.

Co se týče knižních vazeb, je zde patrná preference pergamenových pokryvů (57,9 %), která nicméně u tak malého vzorku může být zcela nahodilá. 15,8 % titulů jsou vázané v kožené vazbě a u zbylých 26,3 % údaje o vazbě zcela chybí. Rukopisy v kožené vazbě patří k těm úplně nejlevnějším (1 zlatý a níž). Praetorius rukopisy, kterých si hodně cenil – a tedy je nejspíš často četl – opatřil lehčí a praktičtější pergamenovou vazbou. Též se lze domnívat, že byly rukopisy opatřeny pergamenovou vazbou, protože v druhé polovině 16. století šlo již o běžnější způsob vazby, nicméně protože u většiny rukopisů není uveden rok vydání, nelze určit, kdy byly vytvořeny a kdy je Praetorius získal.

Místo vzniku či sepsání (namísto místa vydání u starých tisků) v naprosté většině chybí. Pouze ve dvou případech je uveden Lyon respektive Paříž, kde měl Praetorius kontakty. Oba tyto případy jsou nicméně oceněné nízko (1 zlatý respektive 36 krejcarů). Tento údaj tedy zde není možné vyhodnocovat.

V této skupině jsou zastoupeny všechny formáty (s výjimkou 24° a 32°). Nejčastěji se objevuje foliový formát (52,6 %), následně kvart (21 %), osmerka (15,8 %) a dvanáctěrka s šestnáctěrkou jsou zastoupeny jedním rukopisem. Foliový formát zde odpovídá nejdražším rukopisům (3 až 100 zlatých), nicméně též např. nejlevnější rukopis (20 krejcarů) je foliového formátu. Kvarty se zde pohybují mezi 1 a 3 zlatými a všechny tři osmerky mají přisouzenou hodnotu právě 1 zlatý. Oba drobnější formáty jsou ohodnoceny pod 1 zlatý. Potvrzuje se zde tedy intuitivní teorie, že formát má vliv na cenu rukopisů, stejně jako tomu je u starých tisků (viz podkapitola 5. 6.).

5. 3. Ceny knih a roky vydání

Rok vydání jako atribut v kontextu ceny knih v knihovně Jakuba Konráda Praetoria se setkává hned s několika problémy. Zaprvé je u poměrně značného množství titulů rok vydání neznámý, a ačkoli neuvedený rok vydání poměrně často koreluje s neuvedenou cenou, a tedy tyto tituly nejsou zahrnuty do této analýzy, lze nalézt i zápisy s cenami, u nichž rok vydání chybí nebo je neúplný. Těchto zápisů je 166, což je přibližně 15,3 % všech zápisů. Jde o zápisy ze všech cenových kategorií od levných knížek za několik krejcarů až po nákladné tisky.

Další skutečnost, která komplikuje vyvození jakýchkoli závěrů, je ta, že rozsah možných dat vydání je velmi široký. V Praetoriově knihovně se setkáváme s díly vydanými od roku 1485 do roku 1619 a nesmírná pestrost dat vydání, a tedy široké rozložení vzorku, zvyšuje nahodilost výsledků, nehledě k tomu, že roky vydání jsou zastoupeny různými počty děl.

Globálně nelze vyvodit z dat žádný jednoznačný závěr, neboť zápisy jsou rozprostřeny poměrně rovnoměrně a není možné tedy tvrdit, že by např. starším knihám Praetorius přisuzoval vyšší cenu. U dražších titulů bez roku vydání je navíc možnost, že jde o neidentifikované rukopisy. Je tedy pravděpodobné, že roku vydání (a potažmo stáří samotné knihy) nevěnoval Praetorius při oceňování knih mnoho pozornosti a spíše se soustředil na obsah, formát a další faktory.

V první kategorii lze nalézt 23 zápisů bez roku vydání, tedy 15,1 % v této kategorii, což téměř přesně odpovídá podílu nedatovaných tisků v celku. Větší část těchto nedatovaných zápisů patří těm úplně nejlevnějším knížkám mezi 1 a 6 krejcarů, a též si lze povšimnout několik nedatovaných titulů s hodnotou 7, 8 a 10 krejcarů. Datované tituly se pohybují od nejstarších (z roku 1485) až po nejnovější (z roku 1610), největší zastoupení mají tisky ze 70. a 80. let 16. století.

V druhé kategorii je téměř dvojnásobek zápisů oproti první kategorii, nicméně je zde pouhých 31 nedatovaných spisů, tedy 10,7 % z celkových 289. Třetina nedatovaných zápisů má hraniční hodnotu 30 krejcarů, dalších 6 zápisů je v hodnotě 36 krejcarů a poslední větší seskupení 5 zápisů bez data je u hodnoty 50 krejcarů. Roky vydání jsou opět v rozmezí konce 15. století (rok 1484) až po začátek 17. století (rok 1616). Nejhojněji jsou zastoupeny tisky z 50. a z 80. let 16. století.

Třetí kategorie, tedy zápisy s hodnotou právě 1 zlatý, obsahuje 21 nedatovaných titulů, což je 13,8 %, tedy o něco nižší, než je celkový podíl nedatovaných zápisů. Nejstarší zápis v této kategorii je z roku 1497 a nejmladší z roku 1610. Zápisy jsou zde téměř rovnoměrně rozloženy, pouze lehkou převahu mají tituly z padesátých let 16. století.

Ve čtvrté kategorii podíl nedatovaných zápisů též nevybočuje z průměru – jedná se o 21 zápisů, tedy 15,2 % z celkem 138 knih. Tituly bez data vydání jsou poměrně rovnoměrně rozložené mezi hodnotami 1 zlatý 6 krejcarů a 1 zlatý 30 krejcarů. V této skupině je nejstarší zápis datován do roku 1496 a nejmladší do roku 1614. Převahu v této kategorii mají tisky z osmdesátých let 16. století.

Pátá kategorie má o něco málo vyšší podíl nedatovaných titulů – 17 %, tedy 26 zápisů. Třetina zápisů bez data vydání je ohodnocena na právě 2 zlaté, zbytek je poměrně rovnoměrně rozložen po celé kategorii. V této skupině lze nalézt hned několik titulů z 15. století (nejstarší z roku 1489) a též některé vůbec nejmladší Praetoriovy knihy (z roku 1617). Nejhojněji jsou zde zastoupeny tisky ze sedmdesátých a osmdesátých let 16. století.

V šesté kategorii jsou nedatované zápisy zastoupeny ještě více – 14 zápisů, tedy 28 %. V této skupině lze nalézt pouze jeden titul z 15. století (z roku 1497) a též právě jeden zápis ze 17. století (z roku 1608). Největší zastoupení zde mají tisky z osmdesátých let 16. století. Je třeba ovšem brát v úvahu, že tato – a též následující kategorie – jsou méně rozsáhlé než předešlé, a tedy mohou být výsledky poněkud zkreslené.

Sedmá kategorie má opět průměrné zastoupení zápisů bez data vydání – 11 zápisů, tedy 15,3 %. Více, než polovina těchto titulů je ohodnocena na 3 zlaté 30 krejcarů. Nachází se zde opět pouze jeden zápis datován do 15. století (do roku 1499) a dva zástupci 17. století, mladší z nich z roku 1617. Výrazně v této kategorii převažují tituly z osmdesátých let 16. století, které zde tvoří skoro 24 %.

V poslední kategorii, v níž jsou zahrnuty nejdražší Praetoriovy tituly, se nachází 17 nedatovaných titulů, tedy 21,3 %, což je nadprůměrné zastoupení. Zápisy bez data vydání se týkají též nejvýše oceněných titulů oceněných na 50 respektive 26 a 24 zlatých. Zbytek zápisů bez data vydání je rozprostřen přes celou kategorii. Nejstarší titul této kategorie spadá do roku 1485 a nejmladší do roku 1613. A stejně jako v některých předešlých kategoriích zde převládají knihy z osmdesátých let 16. století.

5. 4. Ceny knih ve vztahu ke knižní vazbě

Knižní vazba je důležitým prvkem ve vzhledu knihy, a ačkoli její primární funkce je ochranná, též plnila estetickou funkci a její provedení – a též výzdoba – mohly cenu knihy značně navýšit. Jak bylo zmíněno v podkapitole 4. 2., Jakub Konrád Praetorius vlastnil velké množství různě svázaných knih, které nicméně lze rozdělit do čtyř nadřazených skupin – a) tituly, u nichž informace o vazbě chybí či jsou nejasné, následně b) poškozené či nekvalitní vazby (obvykle pergamenové), dále c) pergamenové vazby bez poznámek o (ne)kvalitě pergamenu, a nakonec d) vazby s koženým pokryvem.

Mimo tyto skupiny stojí ještě jediný titul, jenž je vázán v hedvábí, a u nějž tedy nepřekvapí, že je oceněn na 15 zlatých a patří k nejdražším Praetoriovým knihám. Kromě speciální vazby si u něj Praetorius též udělal poznámku o zlacené ořízce a stříbrných sponách. Jedná se o bratrský kancionál foliového formátu, tedy knihu v osobní knihovně spíše reprezentativního rázu.

Největší zastoupení má v Praetoriově knihovně kožená vazba – je uvedena u 614 zápisů, což činí 56,5 % všech titulů. Druhá nejpočetnější skupina jsou vazby pergamenové bez poznámek o levném pergamenu (např. „*in membrána vili*“) – nachází se v ní 258 titulů, tedy 23,8 %. Poměrně mnoho titulů je i ve skupině, v níž informace o vazbě chybí nebo jsou nejednoznačné, přesně jde o 174 zápisů, tedy 16 %. Zápisy s údajem o poškozené či levné vazbě jsou zastoupeny 3,6 % a zbývající desetina procenta je výše zmíněný titul vázaný v hedvábí. Nyní je třeba se zaměřit na jednotlivé cenové kategorie.

V první kategorii nejlevnějších knih je vysoké zastoupení jednak zápisů s neúplnými či nejasnými údaji (60 zápisů, tedy 39,5 %) a též titulů s poškozenou či levnou vazbou (19 zápisů, tedy 12,5 %), což není nijak překvapující, neboť stál-li (horší) stav vazby za zmínku Praetoriově, jistě měl i vliv na ocenění dotyčné knihy. Vyšší procento chybějících údajů je již méně jasné a je otázka, proč se v některých případech Praetorius vůbec nevyjádřil k tomu, jak kniha vypadá. Je zajímavé, že pergamenové a kožené vazby jsou v této kategorii zastoupeny téměř stejným počtem titulů (37 pergamenových, tedy 24,3 %, a 36 kožených, čili 23,7 %), nelze zde tedy vypozařovat, že by měly levné knížky do 30 krejcarů určitou preferovanou vazbu.

Druhá kategorie má již zcela jiné zastoupení – neúplných zápisů je zde pouze 37, což činí 12,8 % z 289 zápisů. Též zástupců skupiny levných a poškozených vazeb je pouhých 13, tedy

4,5 %, nicméně u této kategorie je poměrně intuitivní závěr, že se stoupající cenou bude čím dál méně zastoupena, dokud zcela nevymizí. Nejasné či neúplné údaje jsou nicméně rozloženy rovnoměrně po celé cenové kategorii a nepojí se tedy např. s nižší cenou knih. V této skupině převládá vazba kožená (164 titulů, tedy 56,7 %), pergamenová vazba je zastoupena 75 zápisy (26 %). Tato čísla téměř odpovídají výše zmíněným podílům jednotlivých vazeb v celé knihovně, tedy tomu, že kožená vazba zde převládá a pergamenová tvoří zhruba jednu čtvrtinu.

Třetí kategorie má též nižší zastoupení neúplných zápisů, jde o 18 zápisů, čili 11,8 %. Též zástupců levných a poškozených vazeb je zde již minimum, pouhé 4 zápisy, tedy 2,6 %. Je zajímavé, že v této kategorii je kožená vazba zcela dominantní, rovných 100 titulů tvoří 65,8 % této kategorie, přičemž pergamenových vazeb zde je 30, tedy 19,7 %.

Ve čtvrté kategorii je podíl nejasných či neúplných zápisů 13 %, přesně 18 zápisů, tedy o málo více než v předchozí kategorii. Podíl poškozených či levných vazeb je opět o něco nižší, pouze 2 zápisy, čili 1,4 %, což není překvapující, neboť se již pohybujeme nad hodnotou 1 zlatého a lze očekávat, že knih s nevzhlednou či poškozenou vazbou zde bude již naprosté minimum. Co se týče poměru mezi koženou a pergamenovou vazbou, kožený pokryv zde má stále velkou převahu, neboť tvoří 61,6 % (85 knih), přičemž pergamenový pokryv je zde zastoupen 23,9 % (33 zápisy).

Pátá kategorie má opět dosti nízký podíl zápisů, u nichž informace o vazbě chybí nebo jsou nejasné. Jde o pouhých 16 zápisů, čili 10,5 %. A je s podivem, že i v této kategorii nalezneme jeden zápis s popisem „*in vili membrána*“ (v levném pergameni), oceněn dokonce na 2 zlaté. Jedná se zde o reformační teologické dílo Rodolpha Hospiniana *De origine et progressu rituum*, je tedy pravděpodobné, že si v tomto případě Praetorius cenil především obsahu bez ohledu na levnou vazbu. Podíl pergamenových vazeb je zde vyšší než ve všech dosavadních kategoriích, přesně 46 titulů (30 %), nicméně kožená vazba stále dominuje s 90 tituly (58,8 %).

V šesté a nyní již méně početné kategorii již není žádný zástupce skupiny levných či poškozených vazeb. Neúplných zápisů je zde 7, což činí 14 % a též pergamenových vazeb je 14 %. Zde je tedy převaha kožených vazeb ještě vyšší, neboť tvoří celých 72 % (36 titulů).

Sedmá kategorie má nízký podíl nejasných či neúplných záznamů, pouhých 11,1 % (8 titulů). Pergamenové vazby jsou opět ve výrazné menšině, neboť tvoří 18,1 % (tedy 13 zápisů),

přičemž kožené vazby tvoří 70,8 %. Zdá se tedy, že ve vyšších cenových kategoriích skutečně výrazně převažují kožené pokryvy vazeb.

V osmé kategorii se nachází výše zmíněná unikátní kniha svázaná v hedvábí. V této kategorii je o něco vyšší procento nejasných či neúplných vazeb (13,8 %, tedy 11 zápisů), což se týká např. i vůbec nejdražšího tisku v Praetoriově knihovně. Též podíl pergamenových vazeb je zde o málo vyšší, než v předchozích kategoriích, neboť tvoří 21,3 %, je tedy vidět, že ačkoli jsou v menšině, pergamenové vazby nemizí ani u titulů ohodnocených nad 4 zlaté. Kožené vazby tvoří 63,8 % a zůstávají tak dominantní.

Různé zastoupení kožené a pergamenové vazby nemusí souviset pouze s preferencemi Jakuba Konráda Praetoria, ale též s obecnými trendy ve vývoji knižní vazby. Během 16. století začala být levnější a lehčí pergamenová vazba častější. Tím spíš je zajímavější, že v Praetoriově knihovně převládá kožená vazba, což může být způsobeno i tím, že Praetorius vlastnil větší množství knih z 15. a první poloviny 16. století, kterým nejspíš nechal původní vazbu.

5. 5. Místo vydání a cena knihy

Otázka místa vydání je u titulů z knihovny Jakuba Konráda Praetoria komplikovaná několika skutečnostmi – celých 453 (41,7 %) záznamů nemá místo vydání uvedeno vůbec, což zkoumaný vzorek dosti zmenšuje, a vzhledem k tomu, že zbývajících 633 zápisů je rozloženo mezi více než 40 různých míst vydání (v dosti různém počtu), jakákoli snaha o komparaci či vyvozování závěrů z těchto dat nemá příliš pevnou půdu pod nohama.

Nejvíce uváděným místem vydání je v Praetoriově knihovně Basilej (124 záznamů, 19,6 % z celku 633 zápisů), následuje Lyon (88 titulů, tedy 13,9 %), dále Paříž (67 knih, tedy 10,6 %) Benátky (66 zápisů, 10,4 %) a též stojí za zmínku Frankfurt nad Mohanem (49 titulů čili 7,7 %) a Wittenberk (40 zápisů, tedy 6,3 %). Ostatní města jsou zastoupena méně než třiceti zápisy, některá pouze několika jednotkami.

I přes veškeré komplikace pokládám za užitečné nastínit situaci v jednotlivých kategoriích, ačkoli zde půjde o výsledky dosti nahodilé, ze kterých nebude možné vyvozovat obecné závěry. V první kategorii knih ohodnocených do 30 krejcarů je podíl místně neurčených titulů téměř shodný s celkovým (tedy 41,4 % čili 63 zápisů). V této kategorii se nachází celkem 21 různých míst vydání a převládají tisky z Basileje (16 knih, 10,5 %) a z Wittenberku (15 titulů, 9,9 %). Jedná se tedy o kategorii poměrně pestrou. Mezi místy vydání zde nechybí ani Praha, zastoupena hned 2 tituly.

Též v druhé a nejpočetnější kategorii je podíl titulů bez místa vydání téměř shodný s celkovým, přesně 41,5 % (zde 120 zápisů). A shodně s první kategorií je zde zastoupeno 21 měst včetně Prahy (1 titul). Nejvyšší zastoupení zde mají knihy původem z Lyonu (36 titulů, čili 12,5 %) a z Basileje (24 zápisů, tedy 8,3 %).

Třetí kategorie má o trochu nižší zastoupení titulů bez místa vydání, přesně jde o 58 zápisů, tedy 38,2 %. Nachází se zde tisky z 18 různých měst, mezi nimiž se Praha již nevyskytuje. V této skupině nemá žádné místo vydání jednoznačnou převahu – tituly jsou poměrně rovnoměrně rozděleny, nejvíce zastoupen je Lyon (15 zápisů, 9,9 %) a Frankfurt nad Mohanem (12 titulů, 7,9 %).

Ve čtvrté kategorii je oproti té předchozí více místně neurčených titulů, přesně 67, což činí 48,6 %. Zbylé tisky pochází z 19 míst. Převládají zde tituly z Basileje (16 zápisů, tedy 11,6 %).

Zastoupení místně nezařazených knih je v páté kategorii opět nižší, konkrétně 41,2 % (63 zápisů). V této kategorii je zastoupeno 22 měst, též zde figuruje i Praha (2 tituly). Opět je zde nejvíce zastoupena Basilej (20 titulů, 13,1 %) následována Benátkami a Paříží (obě 11 zápisů, 7,2 %).

Šestá kategorie je nejméně početná, je tedy i méně pestrá co se míst vydání týče. Celých 56 % knih (přesně 28 zápisů) zde nemá uvedeno místo vydání a zbylé tisky jsou rozloženy mezi 8 měst, mezi nimiž jsou nejvíce zastoupeny Basilej a Lyon (obojí 7 zápisů, tedy 14 %).

V sedmé kategorii je naopak zastoupení místně neurčených knih poměrně nízké, ze 72 titulů je 28 neurčených, což činí 38,9 %. Nachází se zde tituly z 12 různých měst. Největší zastoupení zde má jednoznačně Basilej (15 titulů, tedy 20,8 %).

Osmá kategorie, v níž jsou ty nejvýše oceněné tituly, má též nejnižší zastoupení titulů bez místa vydání, jedná se o pouhých 32,5 % (26 titulů). A ačkoli místo vydání chybí např. i u nejdražšího tisku za 50 zlatých, tato kategorie je poměrně pestrá, neboť v ní lze nalézt tituly z 19 měst, včetně Prahy. A jako ve většině kategorií, i zde má převahu Basilej (16 titulů, 20 %), za níž následují Benátky (9 titulů, 11,3 %).

5. 6. Vliv formátu na cenu knihy

Hypotéza, že formát knihy má vliv na její cenu, je zcela intuitivní, a do jisté míry odráží důvod vzniku menších knižních formátů, neboť ty byly zavedeny právě ve snaze vyrábět a prodávat levnější a praktičtější knihy. Ve výzkumu této práce hraje formát klíčovou roli, mimo jiné též proto, že všechny knihy, jimž Jakub Konrád Praetorius přiřadil cenu, mají uvedený i formát, je tedy možné pracovat s kompletním vzorkem 1086 titulů.

Nejvyšší zastoupení v Praetoriově knihovně mají osmerky, tvoří 40,2 % (437 titulů), následují kvarty (279 zápisů, tedy 25,7 %) a folia (252 titulů, tedy 23,2 %). Poslední větší skupina jsou šestnáctery (79 zápisů, 7,3 %), přičemž se v Praetoriově knihovně vyskytují v malém množství i ostatní méně obvyklé formáty – 12° (31 titulů), 24° (5 zápisů) a 32° (2 knihy).

Jak ukáže následující text, v němž budu pracovat s jednotlivými cenovými kategoriemi, formát je jediné hledisko tohoto výzkumu, u něž se dá jednoznačně prokázat vliv na cenu, neboť foliový formát skutečně patří spíše výše oceněným knihám, kvart se pohybuje nejvíce mezi 1 a 3 zlatými a drobnější formáty se pohybují především do 1 či 2 zlatých. A ačkoli i zde lze nalézt výjimky, velikost knihy je důležitým faktorem při ocenění.

První kategorie, v níž jsou Praetoriové nejlevnější knihy, je zastoupena především osmerkou (97 titulů, 63,8 %), následuje kvart (29 zápisů, tedy 19,1 %) a šestnáctery (15 titulů, tedy 9,9 %). Svě zastoupení má i dvanáctery (7 titulů) a oba nejmenší formáty (dvakrát 24° a jednou 32°). Foliový formát je v této kategorii zastoupen pouze jediným titulem. Menší formáty zde tedy zcela převažují.

V druhé cenové kategorii je podíl osmerek dosti podobný (180 zápisů, tedy 62,3 %). Druhý nejčastější formát je šestnáctery, zastoupena 47 tituly (16,3 %), což je mimochodem více než polovina všech šestnácterek v Praetoriově knihovně. Svě zastoupení má též kvart (37 zápisů, 12,8 %) a dvanáctery (19 titulů, 6,6 %). I zde jsou zastoupeny oba malé formáty (třikrát 24° a jednou 32°), které se již v dalších kategoriích nevyskytují. Opět se zde nachází zcela minimální počet knih ve foliovém formátu, konkrétně 2 tisky.

V třetí kategorii již začíná převaha osmerek pomalu ustupovat – tvoří sice stále více než polovinu (přesně 52,6 %, 80 titulů), nicméně je zde již vyšší zastoupení kvartu (50 zápisů, tedy 32,9 %). Též zde již není takové zastoupení drobných formátů (10 šestnácterek a 3 dvanáctery) a knih ve foliovém formátu je v této skupině 9.

Čtvrtá cenová kategorie je první, kde již netvoří osmerky nadpoloviční většinu – mezi tisky mezi 1 zlatým a 1 zlatým 30 krejcarů včetně převažují kvarty, konkrétně jde o 67 titulů (48,6 %). Osmerky jsou stále druhé nejpočetnější (přesně 46 zápisů, tedy 33,3 %) a třetí nejpočetnější je foliový formát (20 zápisů, 14,5 %). Drobnější formáty jsou již zastoupeny v minimálním množství (1 dvanáctka a 4 šestnáctky). S rostoucí cenou se tedy stále častěji objevují větší formáty (folio a kvart).

V páté kategorii je též kvart převažujícím formátem, ačkoli tvoří méně než polovinu všech tisků v této kategorii (konkrétně 68 tisků, tedy 44,4 %). Druhým nejčastějším formátem již není osmerka (zastoupena 29 tituly, což činí 19 %), ale folio (54 zápisů, tedy 35,3 %). A ačkoli se již pohybujeme nad 1 zlatý 30 krejcarů, stále lze v této kategorii nalézt 1 dvanáctku a 1 šestnáctku.

Ačkoli je šestá kategorie o něco méně početná, je zde již zcela jasná převaha foliového formátu (39 tisků, 78 %). Kvartů je zde 8 (16 %), osmerky pouze 2. Je zde i jedna šestnáctka, jež představuje encyklopedické dílo *Syntaxis artis mirabilis* Pierre Grégoira, s nímž se Praetorius nejspíš ztotožňoval, neboť Grégoire kritizoval katolickou víru. Tuto knihu tedy Praetorius nejspíš ocenil výše kvůli obsahu a nejspíš i dobré pevné kožené vazbě.

Dost podobná situace je i v sedmé kategorii, ačkoli převaha folií je ještě vyšší (59 titulů, tedy 81,9 %), přičemž kvarty jsou zastoupeny 9 tisky (12,5 %) a osmerky 3 tisky (4,2 %). Zajímavé je, že i na této cenové úrovni lze stále nalézt jednu šestnáctku. Jedná se o souborné dílo M. T. Cicerona, od nějž Praetorius vlastnil hned několik děl. I zde lze tedy poměrně vysokou cenu vysvětlit obsahovou hodnotou a též mohlo jít o vícesvazkové dílo, což nicméně není v katalogu uvedeno.

Situace v osmé kategorii, v níž se nachází nejdražší Praetoriovy knihy, završuje tvrzení, že větší formáty – tedy především folio a částečně kvart – se pojí s vyššími cenami, neboť nad 4 zlaté již není žádný zástupce osmerky či drobnějších formátů. Folio má převahu (68 titulů, tedy 85 %), kvart je zastoupen 12 tituly (15 %). Mimo klasické formáty se zde ještě nachází jeden velkoformátový tisk.

Pro vyšší přehlednost jsou v přílohách této práce zařazeny grafy, v nichž jsou barevně odlišeny jednotlivé formáty. Jedná se o čtyři grafy, přičemž v prvních dvou případech jsou zařazeny pouze datované tisky, přičemž rok vydání zachycuje osa x. Osa y představuje výši uvedené ceny. Třetí a čtvrtý graf v sobě zahrnuje všechny tisky. Je zde využita lineární i

logaritmická škála, neboť vzhledem k veliké nerovnoměrnosti výsledků (mnoho titulů s nízkými cenami a málo s vyššími) je vyjádření za pomoci logaritmické škály vizuálně přehlednější.

Na bodovém grafu č. 1 je vidět, že folia se skutečně až na výjimky pohybují výše než kvarty a též kvarty se většinou pohybují nad osmerkami a drobnými formáty. Graf č. 2 zobrazuje stejnou skutečnost, ale bez využití logaritmické škály se většina bodů pohybuje velmi blízko nuly, a graf tedy ztrácí na přehlednosti.

Graf č. 3, v němž není zohledněn rok vydání, využívá jiné vizualizační techniky, zde houslového grafu, a i v tomto případě lze vidět, v jakých cenových hladinách se dané formáty pohybují. Tento graf opět využívá logaritmickou škálu pro lepší přehlednost a je zde opět patrné, že foliový formát odpovídá vyšším cenám, kvart se pohybuje uprostřed a osmerka s drobnějšími formáty se pohybují v nižších cenách. Následný graf č. 4 využívá tytéž data, pouze jsou vyjádřeny lineárně a jsou tedy více protažené a zhuštěné.

5. 7. Srovnání s pozůstalostním inventářem

Tato diplomová práce pracuje s tezí, že Jakub Konrád Praetorius si pečlivě zapisoval ke knihám ceny z toho důvodu, že měl v úmyslu knihy sám prodat, případně svým odhadem pomoci svým dědicům v prodeji, neboť ekonomická situace první poloviny 17. století byla značně nestabilní, ačkoli Praetorius sám nejspíš finanční tísní netrpěl, a tedy je otázka, zda skutečně vytvořil své rukopisné katalogy za účelem možného prodeje. K potvrzení či vyvrácení výše zmíněné teze, že již před svou smrtí Praetorius část své rozsáhlé knihovny rozprodal, může dopomoci srovnání s pozůstalostním inventářem, jenž vznikl v Brně pravděpodobně v roce 1624.

V pozůstalostním inventáři je až s nečekanou pečlivostí rozepsáno 1041 titulů a ačkoli jsou názvy knih zapisovány zkráceně (mezi 2 a 6 slovy), dají se některé z nich přesně identifikovat se zápisy v Praetoriových katalozích. Protože jsem tituly rozdělila do kategorií podle výše ceny, aplikovala jsem toto srovnání pouze na tři nejvyšší cenové kategorie, neboť bylo jisté v Praetoriově zájmu prodat především ty knihy, jejichž ceny odhadoval nejvýše, ačkoli lze vyslovit odlišnou hypotézu, že právě knih, kterých si cenil nejvýše, se možná právě proto zbavit nechtěl. Je otázka, v jaké ekonomické situaci se Praetorius kolem roku 1620 nacházel a zda se nesnažil prodat některé své knihy ve snaze získat hotové peníze, které by využil pro pokrytí jiných životních nákladů. Zde jde ovšem o pouhou spekulaci.

Tituly v jednotlivých kategoriích lze rozdělit do tří skupin – ty, které se podařilo spárovat se zápisy v pozůstalostním inventáři, dále ty, jež se v inventáři nenachází, a nakonec knihy, u nichž není totožnost jednoznačná. Toto zařazení nicméně nelze brát absolutně, neboť některé zápisy v pozůstalostním inventáři jsou dosti nejednoznačné, nebo např. chybí jméno autora, které je potřeba zvláště u obecně znějících názvů (např. *opera omnia*). Některé tituly z katalogu se navíc mohou skrývat v konvolutech, a tedy nejsou zaneseny v inventáři, neboť písař pravděpodobně zapisoval pouze první dílo v konvolutu.

V nejvyšší cenové kategorii, tedy u titulů oceněných nad 4 zlaté, se nachází 36 titulů (což činí 45 %), jež se s nejvyšší pravděpodobností nachází též v pozůstalostním inventáři, u 12 titulů (15 %) je situace nejistá a 32 knih (40 %) nebylo nalezeno. Dá se tedy říct, že přibližně polovinu svých nejdražších knih se Praetoriově prodat nepodařilo, nebo je možná prodat nechtěl. Možné také je, že z důvodu vyšší přisuzované ceny se Praetoriově nepovedlo sehnat kupce, nicméně ať už byla skutečnost jakákoli, některých drahých titulů se pravděpodobně

zbavil, např. nejdražší knihy oceněné na 50 zlatých, ačkoli nelze automaticky předpokládat, že ji prodal právě za tuto cenu.

V druhé nejvyšší cenové kategorii je situace podobná, zde je podíl knih, jež se podařilo nalézt v pozůstalostním inventáři, 44,4 % (tedy 32 titulů). Dále je zde vyšší počet knih, u nichž není identifikace jednoznačná, konkrétně 27,8 % (tedy 20 titulů). Nenalezených zápisů je zde 19 (což činí 26,4 %), tedy méně než ve vyšší kategorii, ale ani zde nejde o zanedbatelné číslo.

V třetí cenové kategorii, tedy u knih za právě 3 zlaté, je podíl neurčitelných titulů ještě vyšší, jedná se o 36 % (tedy 18 titulů), což situaci komplikuje. Nalezených titulů je zde 19 (což činí 38 %) a nenalezených 13 (což činí 26 %).

Výsledky této komparace nelze brát jako obecně platné z mnoha důvodů – nahodilost výskytu jednotlivých titulů je zde zcela zjevná a nejednoznačnost zápisů v pozůstalostním inventáři přispívá k zmenšování vzorku. Přesto tato čísla pokládám za zajímavý doklad vývoje osobní knihovny, neboť je třeba zbavit se představy, že vzdělavcová knihovna měla jednu podobu a neměnila se v čase. Hypotéza, že Praetorius aspoň část své knihovny před svou smrtí rozprodal, se za pomoci výše zmíněných čísel potvrzuje.

6. Závěr

V této diplomové práci jsem se věnovala doposud téměř opomíjenému tématu cen knih, k němuž existuje poměrně málo přímých pramenů, nicméně díky objevení rukopisných katalogů osobní knihovny Jakuba Konráda Praetoria bylo možné zkoumat, co může mít vliv na cenu knihy, neboť zde bylo k dispozici více než 1000 zápisů. Cílem bylo vyhodnotit, zda lze na základě těchto dat prokázat vztah mezi cenou a dalšími vnějšími atributy knih.

Tato práce stojí na pečlivém přepisu rukopisného katalogu Jakuba Konráda Praetoria s rozsahem více než 450 stran čítající přes 2560 zápisů, samotný sběr dat tedy zabral mnoho času. Kvantitativní analýza těchto dat přináší cenný vhled nejen do unikátní knihovny na území českých zemí, ale též do toho, jak Praetorius sám vlastní knihy vnímal a popisoval. Pečlivost, s jakou byl rukopisný katalog vypracován, je totiž s výjimkou Václava Březana téměř jedinečná. Přínosem této práce tedy nemusí být pouze analýza cen knihy, ale též další příspěvek do mapování knihoven v předbělohorském období.

Obsahová stránka Praetoriovy knihovny zde byla ponechána poněkud stranou, neboť by náročnost výzkumu přesáhla možnosti diplomové práce. Praetoriova knihovna bude nicméně v budoucnu podrobena hlubší, především obsahové analýze, neboť již na první pohled je evidentní, že Jakub Konrád Praetorius měl pestré zájmy a v jeho knihovně lze nalézt mnoho náboženské literatury, lékařské, díla věnující se alchymii a okultní filosofii, ale též jazykovědná díla či cestopisy.

Pro analýzu knižních cen jsem zvolila tyto atributy – rok vydání, knižní vazba, místo vydání a knižní formát. Jednoznačný vliv na knižní cenu se nicméně podařilo ověřit pouze u formátu, neboť velikost knihy je na první pohled důležité kritérium při stanovování ceny. Zajímavé je, že podobná souvislost nebyla nalezena též u knižní vazby, neboť ta mohla mít zcela jednoznačný vliv na cenu, nicméně je pravděpodobné, že Praetoriovy vazby nebyly primárně reprezentativní, a tedy jim nevěnoval tolik pozornosti. Jako důkaz mohou posloužit tituly, u nichž je vazba popsána jako levná či méně kvalitní, ale přesto jsou poměrně vysoko oceněné, pravděpodobně díky obsahu.

Z analýz zaměřených na rok a místo vydání nelze vyvodit žádné jednoznačné závěry. Praetoriovy tituly mají poměrně široký časový záběr a nelze prokázat, že by se některé časové období pojilo s určitou cenou. Zdá se tedy, že Praetoriově na stáří knihy příliš nezáleželo, a jak je zmíněno v oddíle 5.2.1., ani rukopisům až na výjimky nepřisuzoval výrazně odlišné ceny,

což lze říci i o inkunábulích. Podobně jako u knižní vazby šlo tedy Praetorioví především o obsah díla.

U míst vydání je situace trochu zajímavější, nicméně výsledky jsou zde dosti nahodilé kvůli zmenšení vzorku a té skutečnosti, že téměř v každé kategorii bez ohledu na cenu převažují tisky z Basileje. Dá se zde nicméně vysledovat, že z některých měst pochází spíše levnější knihy a z jiných dražší, což se ovšem pojí i s dalšími rysy tiskařské produkce z daných lokalit – např. z Paříže či Benátek si přivezl větší množství knih foliového formátu – a tedy dražších – než z Vitenberka, kde převažují levnější osmerky.

Poslední část výzkumu se zaměřila na srovnání titulů z katalogu s pozůstalostním inventářem ve snaze dokázat hypotézu, že katalog Praetorioví sloužil jako pomůcka pro zamýšlený prodej aspoň části jeho knihovny. A ačkoli ve zkoumaných kategoriích byly v poměrně vyrovnaném poměru zastoupeny jak identifikované, tak neidentifikované knihy, je evidentní, že některých knih se Praetorius před svou smrtí zbavil, a to včetně některých vysoce oceněných.

Výzkum tedy vedl spíše k negativním zjištěním, např. nelze prokázat vliv roku vydání na cenu. Zkoumání cen knih a zamýšlení se nad tím, co je ovlivňuje, považuji za přínosné. Kniha je tím zasazena do ekonomického kontextu, o němž se v souvislosti s ní obvykle nehovoří, a výzkum v této oblasti nám pomáhá si uvědomit, do jaké míry byla ve skutečnosti dostupná či nedostupná, neboť v kontextu čtenářství, nelze pominout otázku, kdo si mohl knihu skutečně dovolit.

Cena knihy nadále nabízí mnoho otázek, které lze v budoucnu zkoumat, neboť i když každá kniha měla svoji prodejní cenu, která pravděpodobně pokrývala výrobní náklady, tato cena se mohla měnit nejen při samotném prodeji – a též v průběhu času, neboť některé knihy se prodávaly snáz než jiné – ale i během dalšího „života“ knihy. Každý čtenář mohl na knihu pohlížet jinak, podle vlastních zájmů a sběratelských vášní. Dobře situovaní sběratelé neměli problém zaplatit za knihu více peněz, když si jí cenili a chtěli ji vlastnit. Cena knihy mohla s postupujícím časem růst či klesat, podle jejího fyzického stavu, obsahu a jeho aktuálnosti a dalších faktorů. Toto téma tedy není touto prací zdaleka vyčerpáno.

7. Seznam pramenů a literatury

Vydané prameny

- BOROVSÁ, Hana a Tomáš BOROVSÝ. Knihovna brněnského lékaře Jakuba Konráda Praetoria: 1. Edice pozůstalostního inventáře. In: *Brno v minulosti a dnes: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna*. Brno: Archiv města Brna; Magistrát města Brna, 2002, s. 475-510. ISBN 80-902931-7-4.

Nevydané prameny

- National Library of Sweden. MS U 374. Librorum catalogus Jacobi Conradi Praetorii de Perlenberga. 1616
- National Library of Sweden. MS U 375. Catalogus Librorum. 1612
- National Library of Sweden. MS U 376. Librorum catalogus Jacobi Conradi Praetorii de Perlenberga. 1617.
- Moravský zemský archiv. Nová Sbirka. 56/64. Inventář statku pozůstalého po nebuo[žtíkovi] panu Jakubovi Conradovi doktoru Pretoriusovi v městě Brně. 1624

Využitá literatura:

- AMMANNATI, Francesco. Book prices and monetary issues in Renaissance Europe. *JLIS.it: Italian journal of library and information science* [online]. Macerata: EUM-Edizioni Università di Macerata, 2018, 9(2), 179–191 [cit. 2022-1-30]. ISSN 2038-1026. Dostupné z: [Book prices and monetary issues in Renaissance Europe.: EBSCOhost](#) doi:10.4403/jlis.it-12454
- AMMANNATI, Francesco a Angela NUOVO. Investigating Book Prices in Early Modern Europe: Questions and Sources. *JLIS.it: Italian journal of library and information science* [online]. Macerata: EUM-Edizioni Università di Macerata, 2017, 8(3), 1-25 [cit. 2022-2-11]. ISSN 2038-1026. Dostupné z: [Investigating Book Prices in Early Modern Europe: Questions and Sources.: EBSCOhost](#) doi:10.4403/jlis.it-12365
- BOLDAN, Kamil. Materiál pokryvu. In: VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy* [online]. Praha: [cit. 2022-04-18]. ISBN 80-7277-312-7. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Materi%C3%A1l_pokryvu
- BOLDAN, Kamil. Mezinárodní knižní obchod a české země v době jagellonské. In: VOIT, Petr et al. *Encyklopedie knihy* [online]. Praha: Libri; [cit. 2022-04-18]. ISBN 80-7277-312-7. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Mezin%C3%A1rodn%C3%AD_kni%C5%Ben%C3%AD_obchod_a_%C4%8Desk%C3%A9_zem%C4%9B_v_dob%C4%9B_jagellonsk%C3%A9
- BOLDAN, Kamil. *Počátek českého knihtisku*. Praha: Scriptorium, 2018, 317 stran. ISBN 978-80-88013-69-3.
- BOROVSÁ, Hana a Tomáš BOROVSÝ. Knihovna brněnského lékaře Jakuba Konráda Praetoria: II. Komentář. In: *Brno v minulosti a dnes: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna*. Brno: Archiv města Brna; Magistrát města Brna, 2003, s. 521–546. ISBN 80-902931-9-0.
- BŮŽEK, Václav et al. *Světy posledních Rožmberků*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011, 791 stran. ISBN 978-80-7422-092-0.
- CAVALLO, Guglielmo, Roger CHARTIER a Lydia G. COCHRANE. *A History of Reading in the West*. Oxford: Polity Press, 1999, viii, 478 stran. ISBN 0-7456-1936-3.
- COPPENS, Christian a Angela NUOVO. Printed catalogues of booksellers as a source for the history of the book trade. *JLIS.it* [online]. EUM Edizioni Università di

Macerata, 2018, 9(2), 166–178 [cit. 2022-01-25]. ISSN 2038-5366. Dostupné z: [Printed catalogues of booksellers as a source for the history of the book trade – ProQuest](#) doi:10.4403/jlis.it-12465

- DEMEL, Walter, ed. Objevy a nové struktury 1200 až 1800. in JOCKENHÖVEL, Albrecht et al. *Dějiny světa: globální dějiny od počátků do 21. století*. Praha: Vyšehrad, 2013. ISBN 978-80-7429-385-6.
- FLODR, Miroslav. A propos des prix de manuscrits au moyen age. In: *Sborník prací filosofické fakulty Brněnské university*. 1963, s. 25–31.
- HAMANOVÁ, Pavlína. O vazbách a knihovně brněnského lékaře a cestovatele Jakuba Konráda Praetoria z Perlenberku, *Vlastivědný věstník moravský*, 1978, 30(1), s. 73–77.
- HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 6. vydání. Praha: C.H. Beck, 2016, xxii, 696 stran. ISBN 978-80-7400-278-6.
- HOLÝ, Martin, 2011. *Ve službách šlechty: vychovatelé nobility z českých zemí (1500-1620)*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky. ISBN 978-80-7286-181-1.
- JORDÁNKOVÁ, Hana a Ludmila SULITKOVÁ. Lékaři v Brně v předbělohorském období. *Brno v minulosti a dnes: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě*. Brno: Archiv města Brna; Magistrát města Brna, 2008, 21, 71-88. ISBN 978-80-86736-10-5.
- KAVKA, František. *Bílá hora a české dějiny*. 2. přepracované vydání. Praha: Garamond, 2003, 325 s.: II. ISBN 80-86379-52-3.
- KNOZ, Tomáš a Petra SOJKOVÁ. *Pobělohorské konfiskace: moravský průběh, střeoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Brno: Maticе moravská, 2006, 993 s. ISBN 80-210-4130-7.
- KRISTIANSEN, Kristian, Thomas LINDKVIST, Janken MYRDAL. *Trade and civilisation: economic 56ouš56rk and cultural ties, from prehistory to the early modern era*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, (xi, 554 pages). ISBN 1-108-34094-6.
- KVIRENC, Jan. *Evropa do roku 1914: historie v dokumentech*. Liberec: Dialog, 2007, 232 s. ISBN 978-80-86761-70-1.
- LANGHOLM, Odd. *The merchant in the confessional trade and price in the pre-Reformation penitential handbooks*. Leiden: Brill, 2003, 301 p. ISBN 1-280-46712-6.
- LOUTHAN, Howard. *Obracení Čech na víru, aneb Rekatolizace po dobrém a po zlém*. Praha: Rybka Publishers, 2011, 382 s. ISBN 978-80-87067-07-9.

- MACKENNEY, Richard. *Evropa šestnáctého století*. Praha: Vyšehrad, 2001, 395 s. ISBN 80-7021-469-4.
- PEŠEK, Jiří. *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547 – 1620 (všední dny kulturního života)*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1993. 166 s. ISBN 80-7066-789-3.
- PROOT, Goran. Prices in Robert Estienne's booksellers' catalogues (Paris 1541-1552): a statistical analysis. *JLIS.it: Italian journal of library and information science* [online]. Macerata: EUM-Edizioni Università di Macerata, 2018, 9(2), 192-221 [cit. 2021-09-03]. ISSN 2038-1026. Dostupné z: [Prices in Robert Estienne's booksellers' catalogues \(Paris 1541-1552\): a statistical analysis – ProQuest](https://www.proquest.com/jlis/italian-journal-of-library-and-information-science/Prices-in-Robert-Estienne-s-booksellers-catalogues-Paris-1541-1552-a-statistical-analysis-12459) doi:10.4403/jlis.it-12459
- ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, 499 s. ISBN 978-80-200-2404-6.
- VESELÁ, Lenka. *Knihy na dvoře Rožmberků*. Praha: Knihovna Akademie věd ČR, 2005, 359 s. ISBN 80-86675-06-8.
- VESELÁ, Lenka. *Knihovna Františka z Ditrichštejna v dobovém kontextu*. In Kardinál František z Ditrichštejna a jeho doba. XXIX. mikulovské sympozium. Brno – Mikulov: Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově – Muzejní a vlastivědná společnost, 2006, s. 227–238.
- VESELÁ, Lenka a Jindřich MAREK, 2020. Sběratelský artefakt, nebo projev konfesionality?: Bible v knihovnách české renesanční šlechty. *Folia Historica Bohemica*. 35(1), 5–27.
- VOIT, Petr. *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí. II, Tiskaři pro víru i tiskaři pro obrození národa 1498-1547*. Praha: Academia, 2017, 933 stran. ISBN 978-80-200-2752-8.
- VOIT, Petr. Aldo Manuzio st. In: VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy* [online]. Praha [cit. 2022-06-14]. ISBN 80-7277-312-7. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Aldo_Manuzio_st.
- VOIT, Petr. Cena knihy. In: VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy* [online]. Praha: [cit. 2022-04-12]. ISBN 80-7277-312-7. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Cena_knihy

- VOIT, Petr. Formát knihy. In: VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy* [online]. Praha: [cit. 2022-04-18]. ISBN 80-7277-312-7. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Form%C3%A1t_knihy
- VOIT, Petr. Knihtisk (význam). In: VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy* [online]. Praha: [cit. 2022-04-18]. ISBN 80-7277-312-7. Dostupné z: [https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Knihtisk_\(v%C3%Bdznam\)](https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Knihtisk_(v%C3%Bdznam))
- VOIT, Petr. Knižní veletrh. In: VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy* [online]. Praha: [cit. 2022-04-18]. ISBN 80-7277-312-7. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Kni%C5%Ben%C3%AD_veletrh
- VOIT, Petr. Nové pohledy na český a moravský knihtisk počátku 16. století. *Moodle UK* [online]. [cit. 2022-06-09]. Dostupné z: https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/486337/mod_resource/content/1/Nov%C3%A9%20pohledy%20na%20%C4%8Desk%C3%BD%20a%20moravsk%C3%BD%20knihtisk%2016.%20stolet%C3%AD.pdf
- VOIT, Petr. Pergamen. In: VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy* [online]. Praha: Libri; [cit. 2022-04-18]. ISBN 80-7277-312-7. Dostupné z: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Pergamen>
- VOREL, Petr a Jan ŠAVRDA. *Od pražského groše ke koruně české: průvodce dějinami peněz v českých zemích*. 2., 580s. vyd. Praha: Havran, 2004, 577 s., XXXI, [I]. ISBN 80-86515-40-0.
- VOREL, Petr. *Velké dějiny zemí Koruny české: Sv. 7, 1526-1618*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2005, 639 s. ISBN 80-7185-648-7.
- WALDE, Otto. Švédská knižní kořist z Mikulova. In: WALDE, Otto. *Storhetstidens litterära krigsbyten. En kultur-historisk-bibliografisk studie* [online]. Uppsala, 1916, s. 247-305 [cit. 2022-05-09]. Dostupné v českém překladu z: <https://knizni-korist.cz/otto-walde-mikulov/>

Seznam příloh

1. Graf č. 1 – bodový graf, knižní formát a cena knihy, pouze datované tisky, logaritmická škála
2. Graf č. 2 – bodový graf, knižní formát a cena knihy, pouze datované tisky, lineární škála
3. Graf č. 3 – houslový graf, knižní formát a cena knihy, všechny tisky, logaritmická škála
4. Graf č. 4 – houslový graf, knižní formát a cena knihy, všechny tisky, lineární škála
5. Ukázka z katalogu č. 1 – s. 58, část sbírky Praetoriových biblí
6. Ukázka z katalogu č. 2 – s. 225, část sbírky Lutherových děl
7. Ukázka z katalogu č. 3 – s. 457, závěr, vydělená ariánská atd. díla
8. Pracovní tabulka
9. Ukázka knižní vazby/supralibros dochovaného Praetoriova titulu ze Švédské knižní kořisti – Libelli quinque, Cardano Girolamo